

3

04

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

упорядкував

Др. І. ЗІЛИНСЬКИЙ

КРАКІВ

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

06
10

Бібліотеці Н.П.М.

І. Зілинський

10

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

упорядкував

~~77008~~

Др. І. ЗІЛИНСЬКИЙ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

УЛЬВОВІ

КРАКІВ

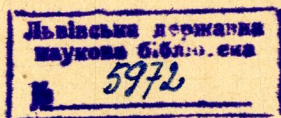
1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Ш141.4-81

Genehmigt von der Hauptabteilung Wissenschaft und Unterricht
in der Regierung des Generalgouvernements vom 26. Mai 1941
Zl. 3514/41 — 14.

Дозволено Головним Відділом Науки та Навчання при Уряді
Генерального Губернатора з дня 26. V. 1941 р. під ч. 3514/41 — 14.

Накладом „Українського Видавництва“, Краків, Райхсштрассе 34
Verlag: „Ukrainischer Verlag“, Krakau, Reichsstrasse Nr. 34.

Друкарня „Поспішна“, Краків, Райхсштрассе 34. Тел. 147-86
Buchdruckerei „Pospieschna“, Krakau, Reichsstr. 34. Fern. 147-86.

ПЕРЕДМОВА

Український правопис, затверджений Українською Академією Наук у 1929 р., прийнято в Галичині без змін тільки Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові та деякі видавництва молоді, одначе в практиці не все придержувалися послідовно його правил. У школах, урядах, у пресі, в книжкових і інших галицьких виданнях уживали або „Правописних правил”, прийнятих Н. Т. Ш. в 1922 р., або правопису, що його уживала редакція „Діла”, або вкінці ще інших правописів, що всі разом різнилися від академічного правопису головно браком т. зв. апострофа та відмінним правописом чужих слів. Академічному правописові закидали різні недостачі.

Найбільше терпіли від браку однастайности правопису школи, бо бувало так, що в одній українській середній школі кожний з 4-ьох українців уживав свого правопису. Наслідок цього був такий, що в різних класах обов'язував учнів інший правопис. Таке правописне безладдя тривало аж до вибуху останньої війни і перенеслося на терен Генеральної Губернії до українських шкіл, до преси та до книжкових видань.

Для усунення цієї правописної дивовижі І-ий Культурно-Освітній Зїзд, що відбувся 16. і 17. III. 1940 р. в Кракові при участі представників гр.-кат. і прав. духовенства, б. дійсних членів Н. Т. Ш., письменників, журналістів, шкільних інспекторів, повітових культурно-освітніх керманічів із Лемківщини, Надсяння, Холмщини та з Підляшшя, одноголосно ухвалив впровадити в життя один загально-обов'язуючий правопис згідно з представленим мною проєктом. Цей правопис опирається у своїй основі на академічний правописі.

Впроваджені зміни в правописі голосівок і приголосівок є незначні і відносяться до більше систематичного укладу, яснішої стилізації деяких правил; додано таблиці голосівок і приголосівок та окремі розділи про: 1. писання разом — окремо, 2. великі — малі букви, 3. скорочення, яких зовсім не було в академічному правописі. Крім того впроваджено деякі граматичні терміни, що їх устійнила і вирішила прийняти Комісія Мови при Н. Т. Ш. в 1935 і 1936 р.

Причини спізненого видання цього правопису лежать не так у затяжних редакційних працях над остаточним устійненням і виготовленням до друку поодиноких правописних правил і правописного словника, що вимагали багато часу, — як радше в неймовірних теперішніх технічних труднощах краківських друкарень.

Через ті самі друкарські труднощі неможливо було досі видати необхідно потрібного правописного словника, що вже давно готовий до друку.

При складанні цього правопису використано всі доступні тут джерела, що появились по 1929 р. м. ін.:

1. Академічний правопис у виданні М. Возняка. Львів 1929.
2. К. Кисілевський. Правописні правила. Львів 1934.
3. О. Ізюмов. Граматика й правопис української мови. Вид. десяте. Д. В. У. 1930.
4. Е. В. Кротевиц. Українська мова, Фонетика і правопис. Д. В. У. 1930.
5. М. Наконечний. Українська мова з додатком про новий правопис український, Харків 1928.
6. І. Огієнко. Рідне писання. Ч. І. Український правопис і основи літературної мови. Жовква 1933.
7. І. Огієнко. Рідне Слово. Ч. І. Фонетика й правопис. Жовква 1935.
8. Б. Романенчук — Яр. Рудницький. Новий український правопис із словничком для щоденного вжитку. Львів 1938.
9. О. Синявський. Найголовніші правила української мови (за новим правописом). Д. В. У. 1929.
10. О. Синявський. Норми української літературної мови. ДВУ. 1931 і ін.

Поява цього правопису згідно з постановами І. Культурно-Освітнього З'їзду та Наукової Ради при У. Ц. К. і його затвердження для загального вжитку провідником У. Ц. К. д-ром В. Кубійовичем — це великий крок вперед на шляху до остаточного закінчення довголітніх правописних спорів та об'єднання не тільки в ділянці правопису, але й нашої літературної мови.

Наприкінці вважаю за свій обов'язок скласти щире подяку пп. проф. др. Н. Гірнякові, др. Є. Ю. Пеленському, др. І. Раковському, mgr. Б. Романенчукові, др. І. Федеву за поміч при вирішуванні різних спірних правописних питань.

Др. І. Зілинський

голова Наукової Ради при У. Ц. К.

I. ВСТУПНІ ЗАВВАГИ ТА ПОЯСНЕННЯ.

АБЕТКА.

1.

Українська абетка має 32 великі й 33 малі букви:

А а (а), **Б б** (бе), **В в** (ве), **Г г** (га), **Ґ ґ** (ге), **Д д** (де),
Е е (е), **Є є** (е), **Ж ж** (же), **З з** (зе), **И и** (и), **І і** (і), **Ї ї** (її)
Й й (ий), **К к** (ка), **Л л** (ел), **М м** (ем), **Н н** (ен), **О о** (о),
П п (пе), **Р р** (ер), **С с** (ес), **Т т** (те), **У у** (у), **Ф ф** (еф),
Х х (ха), **Ц ц** (це), **Ч ч** (че), **Ш ш** (ше), **Щ щ** (ще), **Ю ю** (ю),
Я я (я), **ь** (їр, або знак м'якшення).

Не належать до абетки: 1) складені букви **дз, дж**;
2) знак наголосу (') і 3) апостроф (').

ЗВУКИ — БУКВИ.

2.

Звук і буква не одно й те саме; звуки вимовляємо й чуємо, а букви пишемо, бачимо й читаємо. Говорена (слухова) мова не все згоджується з писаною мовою.

Хоч основна засада українського правопису фонетична, себто пишемо звичайно так, як чуємо у спільно-українській мові, проте беремо на увагу також історію й походження слова. Спірні питання, що повстають при намаганні погодити фонетичну засаду з законами літературної мови, вирішують правописні правила.

В українському письмі одному звукові відповідає звичайно одна буква. Одначе іноді буває так, що двом

звукам відповідає в письмі одна буква, або навпаки, для означення одного звука вживаються дві букви.

1. Букви **є, я, ю** вживаються у подвійному значінні:
а) На початку слова або складу по голосівках, по губних приголосівках (**п, б, в, м, ф**) і по **р** означають вони сполучення двох звуків **й+є, й+а, й+у**.

Приклади: **Єфрém, яма, явір, юрба, моé, моя, мою, знаю, пе, бе, пять, вяжу, пю, бю, піря, бурян, мaтiрю, говорю...**

б) По приголосівках, які можуть м'якшитися, вони зазначають тільки їх м'якість.

Приклади: **сiне мóре, ллétься, дякую, зять, лякáтися, нéня, тiяжко, ся, вóлиця, гóстю, сюдi, сёрцю...**

2. Буква **ї** не має такого подвійного значіння, як букви **є, я, ю**, цебто вона ніколи не м'якшить попередньої приголосівки, зате означає вона подібно, як вони, два звуки, а саме звукосполучення **й+і**. Пишемо її на початку слова або складу по голосівці та по приголосівці, де лише виразно чуємо вимову **йі**.

Приклади: **їхати, їсти, їх, їм, стоїть, мої, твої, Енеїда, заїзд, візд, віхати, зізд, обїзд, відїзд, розїзди-тися, зісти, моєї сімї** і т. ін.

3. Букви **в** і **й** можуть означати два зовсім різні звуки, або приголосівку, або півголосівку, а саме:

а) **в = в**. Буква **в** тільки перед голосівкою та після приголосівки на кінці слова або складу означає приголосівку **в**, нпр. **він, овés, вас, нерв, черв, чёрвня** і т. ін.

б) Після голосівки **в** має значіння нескладотворного **у**, що лучиться з попередньою голосівкою у двозвуки: **ау, оу, уу, еу, іу, їу**, нпр. **дав, лáвка, вовк, був, пéвний, ходів, дівчáта...**

в) Подібно буква **й** означає тільки перед голосівкою **о** приголосівку (**й = ј**), нпр. **війо-війо, йогó, гайóк, Йордán...**

г) З попередньою голосівкою творить **й** двозвук, що в ній означає скорочене, нескладотворне **і (= й)**, **ой, ей, ий, їй**: **дай, той, купу́й, гей, бий, стій** і т. ін.

4. Для злитих, суцільних звуків дз і дж не має українське письмо окремих, одиничних знаків і віддає їх двома відповідними буквами. Тому пишемо однаково дз і дж у словах: дзвін, дзьобати, джміль, хіджу і т. ін., як і в словах: підземний, надзвичайний, відживати, де одначе обі букви вимовляються окремо.

ПОДІЛ ЗВУКІВ.

3.

Звуки ділимо на голосівки та приголосівки.

Докладніший поділ українських основних голосівок: і, и, е, у, о, а та приголосівок можна перевести щодо місця і способу їх творення так, як це показують нижче подані таблиці голосівок і приголосівок:

1. Таблиця голосівок:

Ряд:		передній	середній	задній
Піднесення язика:	високе	і		у
	середнє	е		о
	низьке			а

2. Таблиця приголосівок:

Полі на підставі місця творення:		губні		передньоязикові			задньо-язикові	гортанні
		двогубні	губно-зубні	зубні	ясові	твердо-піднеб.		
Полі за ступенем отвору усної ями:	проп'явні	глухі	п	т		ть	к	
		дзвінкі	б	д		дь	г	
	протиснені	глухі		с	ш	сь	х	
		дзвінкі	в	з	ж	зь й		г
півідкриті	(злиті)	глухі		ц	ч щ	ць		
		дзвінкі		дж	дж	дзь		
	дзвінкі	носові	м	н		нь		
		пливні		л	р	ль		

АПОСТРОФ.

4.

Уживання апострофа в т. зв. „академічним правописі” з 1929 р. для зазначення твердості губних приголосівок **п, б, в, м, ф** перед йотованими голосівками **я, ю, є, ї** в таких словах, як нпр. **п'ять, п'яний, в'яжу, баб'ячий, м'ясо, п'ю, б'ю, п'є, б'є, тім'ї** і т. ін., мало на меті відучити від російської, м'якої вимови губних у такому положенні тих українців, які набули таку чужу українській мові м'яку вимову в російських школах або в інших російських середовищах.

Беручи під увагу факт, що губні здавен-давня вимовляються твердо перед **ї, є, я, ю** на цілій чисто-українській мовній території та що це є одна з головних фонетичних окремішностей української мови від російської, нема ніякої причини та потреби зазначувати це окремим знаком у письмі й тому далеко краще й доцільніше буде зазначити коротко в правописі чи в граматиці, що **пять, вяжу, мясо** вимовляється як **пйать, вйа-жу, мйасо** і т. д.

Так само недоцільно вирізнявати при допоміж апострофа тверду та м'яку східньо-українську вимову звука **р** перед **ї, є, я, ю** від м'якої в таких словах, як нпр.: **бу-р'ян, пір'я, подвір'я, матір'ю** — але **ряд, бўря, буряк, рябий, рясний, говору** і т. ін. Цих дуже тонких східньо-українських діалектичних відтінків західні українці не знають і зовсім не відчують, апостроф їх трудної для них м'якої вимови звука **р** (який у них у всіх положеннях давно стверднів) певно не навчить, а дуже ускладнені правила з різними виїмками щодо апострофа **по р** і по губних тільки непотрібно ускладнюють навчання письма в західньо-українських школах.

Де треба писати апостроф?

Апостроф потрібний і ми його повинні писати, але тільки в випадках, де він має фонологічне значіння,

а саме, для зазначення твердої вимови попередньої приголосівки перед йотованими голосівками **є, я, ю**:

1. Після приростків, що кінчаються приголосівками **д, з**, нпр.:

з'ява (= зйава), але **зява** (= зьава в риби), **під'ємний**, **під'язікий**, **під'ярёмний**, **під'юджувати**, **пред'явник**, **пред'явниця**; **з'єднати**, **роз'єднати**, **фельд'єгер**; **з'яв'їтися**, **з'явище**, **з'явлення**, **з'ясувати**, **з'ясовувати**, **з'ясований**, **з'ясувальний**, **з'ясування**; **роз'єднати**, **роз'єднаний**, **роз'єднування**, **роз'ярення**, **роз'ярілий**, **роз'ярювати**, **роз'яснити**, **роз'яснювати**, **роз'ятрити**, **роз'ятрений**.

2. У таких чужих словах, як нпр.: **д'Ан'унціо**, **д'Ак'оста**, **д'Алямб'єр**, **О'К'оннор**.

5.

НАГОЛОС.

Знак наголосу кладемо на деяких словах для відрізнєння їх значіння, або для зазначення правильного літературного акцентування, нпр.:

мукá (борошнó), **мýка** (біль), **кнiжкi** (род. однини), **книжкiй** (наз. мн.), **пiзнаю́** (тепер), **пiзнаю́** (колись); **лiкува́ння** (не ліку́вання), **панува́ння** (не пану́вання), **горюва́ння** (не горю́вання), **централiзува́ння**, **скасува́ння**, **опрацюва́ння**, **покрiтува́ння**, **оподаткува́ння**, **плянува́ння** і т. д.

II. ПРАВОПИС ОСНОВНИХ ГОЛОСІВОК.

Букви і — и

6.

Букву **і** пишемо:

1. На місці нашого старого **і** послідовно на початку слова, коли не вимовляємо **йі**:

iнший, **iнодi**, **iнколи**, **iскра**, **iндик**, **iм'я**, **iстик**, **iспит**, **iстина**, **iстóта**, **Ив'ан**, **Ирод**, **иду́**, **iснувати**, **iгрище**, **iржа**.

Те саме **і** пишемо також і в сприросткованих словах: **проiснувати**, **переiнакшити**, **преiсторiчний**, **поiнформувати**.

2. На місці давнього **ѣ** в наголошених і ненаголошених, відкритих і закритих складах: **дiвка**, **дiвч'ата**,

міх, мішók, бідний, біда, біжить, тіло, діло, сіно, літо, ліс, сніг, прибіг.

3. На місці споконвічних прасловянських **о, е** в новозакритих складах, тобто таких, що кінчаються приголосівкою. У відкритих складах такі **о, е** залишаються.

Приклади: кінь — коня, віл — вола, ніс — носа, дім — дому, рік — року, стіл — стола, біль — болю, ніч — ночі, лій — лю, гість — гостя, сік — соку, радістю — радості, він — вона, сіллю — соли, вівця — овéць, осінь — осени, ка́мінь — ка́меня, папі́р — папе́ру, ле́бідь — ле́беда, ячмі́нь — ячме́ню, сту́пінь — сту́пеня, ко́рінь — ко́рення, ку́рінь — ку́реня, за́ніс — за́не́сла, до́пík — до́пекла́.

Заввага. Звук **і з е та з ь** (див. під 2) м'якшить у вимові постійно попередні передньоязикові приголосівки **д, т, н, л, с, ц**, одначе цього зм'якшення не зазначаємо в письмі окремим знаком.

4. Таке правильне чергування **і — о, і (ї) — е (є)** виступає також у закритих і відкритих складах присвійних прикметникових наростків **-ів (їв), -ова, -ове, -ева (-ева), -еве (-єве)**, нпр.: бра́тів капеліо́х, бра́това кни́жка, бра́тове письмо́, ковалі́в син, ковалі́ва дочка́, ковалі́ве поле́ та аналогічно в прізвищах і в географних назвах:

Ковалі́в — Ковалі́ва, Петрі́в — Петро́ва, Єфре́мів — Єфре́мова, Льві́в — Льво́ва, Кра́ків — Кра́кова, Васи́лів — Васи́льова, Андрі́їв — Андрі́єва, Кра́вців — Кра́вцева, Фе́дів — Фе́дева, Палі́їв — Палі́єва, Кі́їв — Кі́єва, Ка́нів — Ка́нева і ін.

5. Не переходять **о, е** в закритих складах в **і**, якщо вони нового походження (тобто не прасловянські) в таких випадках:

а) коли вони випадні (із старих **ъ, ь**):

сон (сну), пісо́к (піску́), сніжо́к (сніжкú), книжо́к (кни́жка), віко́н (вікно́), де́нь (дня), хло́пець (хло́пця).

б) у групах **-ор-, -ов-, -ер-** між приголосівками, нпр:

горб́ — горба́, торѓ — то́ргу, хорт́ — хорта́, вовќ — во́вка, шовќ — шо́вку, смерть́ — сме́рти й ін.

в) у повноголосих групах **-оро, -ере, -оло, -еле-**:

горóх, морóз, гóрод, вóрог, сóром, поворóт, пóдорож, гóлод, хóлод, жóлоб, околóт, вóлос, полóн, бéрег, вéред, перéд, посерéдній, чéрез, сéлезень, селéдець і т. ін.

В и й н я т к и : поріг, оборіг, сморід, моріг.

г) В запозиченнях із інших мов, як нпр. із старослов'янської: закóн, Бог, нарóд (але нáрід), Олег, істóт, вод, шолóм, потóп, перепóн, устанóв; з російської: по-грóм, завóд; з польської мови: словні́к; з неслов'янських мов: том, а́гронóм, студéнт, президéнт, кордóн, телефóн, áвтор, дирéктор, дóктор... та в деяких новотворах, як діловóд, основні́й, займéнник, тощо, зокрема часто наголошене є в іменниках на -ення:

зб́ільшення, зм́еншення, завéршення, по́яснення, відрóдження, відно́влення, (але під наголосом -іння: но-сіння, ходіння, плетіння).

6. і в відкритих складах. Аналогічно до інших слів та форм, де маємо і із старих о, є в закритому складі, з'являється і доволі послідовно також у відкритих складах у деяких розрядах слів, при чому аналогії підлягають і повноголосі групи -оро-, -ере-, -оло-:

а) Підо впливом таких правильних форм, як віз́ка, візко́м, візкі́..., кіл́ка, кілка́м... повстали форми:

візóк, кіло́к, сті́жок, дзвіно́к, рі́жок, сніпо́к, місто́к, дорі́бок, заробі́ток, при́пічок, за́пічок, каміне́ць, креміне́ць, двіре́ць, реміне́ць, коріне́ць, кіне́ць, гребіне́ць, сті́лець, червіне́ць, покрі́вець, ніго́ть, ліко́ть, кіго́ть, а далі й кіло́чок, гвіздо́чок і т. ін.

Але побіч слів з і маємо також форми з о: гоне́ць — гінця́, бо́єць — бійця́, ко́рець — кірця́, творе́ць — творця́, чудотворе́ць — чудотво́рця, носóк — носка́, оте́ць — отця́ й ві́тця; попри наросток -óвець (з наголошеним ó), нпр. урядóвець, службо́вець, народóвець і ін. уживаються форми з -івець (-і́вець): кий́вець, черні́гівець, ка́нів́вець, фахів́вець, сирів́вець...

б) На зразок таких форм, як ні́жка, ні́жки, виникли й форми з і в родовику множини, нпр. ніжо́к, гіро́к, жіно́к і ін., а далі й такі, як ні́женька, гіро́нька, гірочка,

перепілочка... також писарівен (писарівна), королівен, бондарівен...

в) Підо впливом таких форм, як нпр. гірка, гіронька, слів, слівцє, виникли й утворилися форми з і замість другого о, е в повноголосих групах -оро-, -ере-, -оло-, нпр.:

доріг, доріжка, доріжечка, борід, борідка, борідонька, сторін, борін, корів, голів, боліт, доліт, черід, воріт, ворітця, ворітечка, а також: запоріжець — запоріжця, побіч частіших запоробжець — запоробжця. Але заєдно: колод, колодка, колодочка, сорок, огоробж, корбн.

г) Підо впливом таких форм, як підніжжя, перенісся, виникли й такі форми, як:

роздоріжжя, бездоріжжя, підборіддя, Запоріжжя, але: побережжя, надбережжя, Лівобережжя, Правобережжя, вороття.

г) Підо впливом таких форм, як: переміг, приніс, з'явилися такі форми: віволік (але віволокла, віволокти), зберіг (але зберегти). Та коли дієслово кінчається на в, то о не переходить на і, нпр. боров, попоров.

д) У літературній мові прийнято писати у спростованих словах: прізвище, прірва (з про-), візьму, відібрати, відіслати, відіймати (з відо-), пімста й помста.

7. В деяких прикметниках закінчених на:

а) -ній, -вній, -шній, -жній:

сінній, крайній, давній, рawnній, братній, хатній, п'утній, домашній, вчорашній, колишній, завтрішній, тутешній, долішній, справжній, художній, ближній, поздовжній, подружній, порожній, м'ужній, подорожній, прийдешній, неділевній, вишній, верхній і т. ін.

Про хитання між закінченнями -ній та -ний (див. § 7, 3).

б) в числівнику третій; в займеннику: їхній.

8. В родовику та місцевику однини жіночих іменників, що в називнику однини кінчаються тільки одною приголосівкою, нпр.:

ніч — нощі, піч — печі, тінь — тіні, сіль — сіті, подорож — подорожі.

В и й н я т к и : л ю б ђ в — л ю б ђ в и , к р о в — к р ђ в и , с і л ь — с ђ л и , ђ с і н ь — ђ с е н и , Р у с ь — Р ђ с и .

9. В давальнику однини та в називнику (й знахіднику) множини всіх жіночих іменників, що кінчаються в називнику однини на одну або й дві приголосівки: **ч а с т і , в і с т і , п ђ в і с т і , ч в ђ р т і , т і н і , н ђ ч і , р ђ ч і .**

10. В закінченні давальника однини чоловічих іменників на **- ђ в і : б р а т ђ в і , с і н ђ в і , к ђ н ђ в і .**

11. В давальнику однини іменників жіночого та й середнього роду:

л а в к а — л а в ц і , з е м л я — з е м л і , р ђ ж а — р ђ ж і , д і в ч а — д і в ч а т і , к н я ж а — к н я ж а т і , т е л я — т е л я т і , л о ш а — л о ш а т і , і м я — і м е н і .

Але давальник однини іменників на **- я** з подвоєною приголосівкою кінчається завжди тільки на **- ю** (а не **- і**): **ж и т т ю , н а с і н н ю , н а в ч а н н ю , з і л л ю .**

12. В місцевнику однини іменників чоловічого, жіночого й середнього роду:

в ч о л ђ в і ц і , в л ђ з і , н а к ђ н і , в л а в ц і , н а з e м л і , в ч а с т і , в п ђ в і с т і , в н ђ ч і , в п ђ л і , н а н ђ б і , н а с ђ н ц і , в ж и т т і , в т e л я т і , в л o ш a t i .

7. Б у к в у и п и ш е м о :

1. Одною з найбільше прикметних ознак окремішності української мови, що ними різниться вона від інших словянських мов, є дуже оригінальна обнижена артикуляція звуку **и** на місці старого (прасловянського) і та **ы**: **х ђ д і т и , н ђ с і т и , р ђ д і н а , с и н , д и м . . .** Місце творення загально-українського наголошеного **и** лежить посередині між і та е (див. таблиця голосівок на стор. 7), тому ці звуки в вимові іноді (залежно від сусідніх звуків, наголосу, говору) зближуються до себе або й змішуються з собою.

а) В північно-західній (говірковій) вимові після задньоязикових приголосівок **к , х (г)** змішується **и** з **і**, але у спільно - українській (літературній) мові треба до-

кладно відрізнати і та **и** в письмі й вимові за походженням слова:

кінь (коня́) — **кинь** (кíнути), **кіт** — **кит**, **кішка** (кітка) — **кішка**, такі **книжкі**, **хіба** — **хіба**, **хихіт** (хíхоту), **сухі** — **верхі**, **пастухи**, **му́хи**.

б) На початку слів завжди треба писати і (д. § 6, 1): **і́нший**, **і́ноді**, **і́нколи**, **Ірод**, **і́стина**, **і́ней**, **і́ндик**, **і́стик** і т. ін.

Крім того **и** пишемо:

2. У сполученнях **ри**, **ли**, між приголосівками в постійно відкритих складах:

чорнобрівий, **дри́гати**, **дрижа́ти**, **грі́мати**, **грімíти**, **крини́ця**, **криші́ти**, **стрива́ти** (в значінні: пождати), **трива́ти**, **стримі́ти**, **триво́житися**, **триво́га**, **крива́вий**, **глита́ти**, **глита́й**, **блища́ти**, **бліскавка**, **бліскави́ця**, **христíти**, **христíни**, **хрище́ний**, **брині́ти**.

Але пишемо:

кров, (**кро́ви**), **кривця́**, **хребéт**, **бровá**, **хрест** (**хрестí**), **перехре́щувати** (**сходитися**), **перехре́сний**, **Хрещáтик**.

3. В закінченні прикметників **-ний**:

а) що мають наголос на закінченні:
ні́чний, **значні́й**, **чарі́вний**, **чудні́й**, **самі́тний**, **сполучні́й**, **забу́тний** (але **забу́тній**), **ста́тний**.

б) що мають перед закінченням **-ний** проривну приголосівку або **р**, **л**:

відповідні́й, **приро́дний**, **насту́пний**, **прида́тний**, **рі́дний**, **лю́дний**, **безла́дний**, **пара́дний**, **безробі́тний**, **вє́личний**, **дові́чний**, **предві́чний**, **поети́чний**, **поперє́чний**, **семи́річний**, **тогобі́чний**, **господáрний**, **літерату́рний**, **ма́йстерні́й**, **нагі́рний**, **уда́рний**, **норма́льний**, **спі́льний**, **півні́чний**, **півде́нний**, **щодо́нний**, **ві́рний**.

Деякі прикметники виявляють хитання, нпр.: **схі́дний** — **схі́дній**, **захі́дний** — **захі́дній**, **наро́дний** — **наро́дній**, **сусі́дний** — **сусі́дній**.

В сумнівних випадках рішає словник.

4. В родовику однини жіночих іменників, що в називнику однини кінчаються двома приголосівками: **часть** — **ча́сти**, **вість** — **ві́сти**, **повість** — **пові́сти**, **смерть**

— смёрти, радíсть — радóсти, старíсть — старóсти, гор-
дість — гордóсти і ін.

З а в в а г а : Про родовик однини: любóви, крóви,
сóли, óсени, Рúси була згадка в § 6, 8.

5. У наростках іменників на -íння: жабу́ріння, гар-
бу́зіння, багові́ння, картоплі́ння.

6. У слові: чо́тири.

Про и в чужих словах див. § 21, 1.

8.

Букви е — и.

1. Ненаголошене е вимовляється звичайно в укра-
їнській мові невиразно. Воно не тільки наближується
до звука и, але й часто змішується з ним (див. § 7,1)
так, що в вимові звучать однаково такі слова, як нпр.:

гребі (гребті), і грибі, мелі (молóти) і милі (ми-
літи), креші (кресáти) і криші (криші́ти), менé і минé
(минúти), виселя́ти і висиля́ти, кленóк і клинóк і т. ін.

З а в в а г а : Щоб знати, як писати цей невиразний
звук е чи и, треба змінити слово так, щоб наголос упав
на сумнівний звук:

менé — мені — до ме́не, село́, в селі́ — се́ла, землі́
— зе́млі, вели́кий — ве́лич, несú — не́сений, тихе́нько —
ти́хо, кривé — крíво, живé — жи́ти й т. ін.

2. Подібно, як е з и, змішується у вимові також
ненаголошене є з ї, одначе пишемо за походженням
слова є:

ма́єш, купу́єш, ма́ємо, купу́ємо, з Ки́єва, в Ки́єві
(хоч вимовляємо: ма́їш, купу́ймо, в Ки́їві і т. д.).

В и й н я т о к : ї́ї (з е́ї).

3. Букву е пишемо:

а) в приростках: пере-, перед- і пре-, нпр. перери-
ва́ти, перелива́ти, перебира́ти, передві́чний, перелі́г, пре-
зи́рство;

б) в групах -ере-, -еле-: бе́рег, бе́рест, се́ред, селе-
зень.

в) у наростках -есеньк-, -еньк-, -енк-, -ечк-, -еро-,
-тель, -ен-, нпр.:

тихéseнький, близeнький, рúченька, тепeречки, тý-течки, тáмечки, шeстеро, учíтель, крúчений.

В окремих сумнівних випадках, як нпр. левáда, лe-миш, кишeня, пиріг, треба заглянути до слівника.

4. Крім того е пишемо в закінченні -ей родовика множини:

а) всіх іменників жіночого роду, закінчених на приго-
лосівку: вістeй, кóстeй, ночeй, печeй, речeй;

б) кількох іменників жіночого, чоловічого й серед-
нього роду, як нпр.:

свинeй, мишeй, вошeй, очeй, грудeй, дверeй, дітeй,
гусeй, курeй, людeй, санeй, плечeй і пліч, ушeй і вух.

Букви о — у.

9.

1. Ненаголошене о зближується у вимові до у. Тому ці звуки, особливо перед складами з у та і, часто змі-
шуються, але пишемо згідно з походженням (етимоло-
гією) слова:

кожух, бо кóжа, розуміе, бо рóзум, ходім, бо хóдить,
голубка, бо гóлуб.

В непевних випадках треба заглянути до слівника,
нпр. треба писати:

будя́к, па́рубok, ма́чуha, я́блуко...

2. Наросток -ува- (-юва-) вимовляємо й пишемо
тільки в ненаголошенім складі ось яких форм:

а) в дієйменниках:

панува́ти, дарува́ти, купува́ти, торгува́ти, будува́ти,
чергува́ти, друкува́ти, годува́ти, лікува́ти, плянува́ти,
контува́ти, малюва́ти, хвилюва́ти, полюва́ти, горюва́ти,
воюва́ти, вихо́вувати, вигодо́вувати, перемальо́вувати,
завойо́вувати. Також у пнях: кувати (хоч кова́ль), плю-
ва́ти, клюва́ти, блюва́ти, але: хова́ти, упова́ти.

б) у віддієслівних іменниках на -ння:

панува́ння, дарува́ння, чергува́ння, будува́ння, лі-
кува́ння, плянува́ння, контува́ння, малюва́ння, полю-
ва́ння, горюва́ння, воюва́ння, вихо́вування, вигодо́ву-
вання, перемалюва́ння, завойо́вування і ін.

Примітка: Про неправильне наголошування звука у в наростку -**ува** диви § 5.

в) в таких прикметниках та й іменниках, як:

сивуватий, сивуватість, піскуватий, винуватий, забудькуватий, забудькуватість, придуркуватий, глеюватий.

3. Наросток **-ова-** зберігається в українській мові лише тоді, коли наголос паде на **о**, а саме:

а) постійно в дієприкметнику минулого часу **-ований**, нпр.:

дарований, купований, плянований, мальований, завоєваний, редагований, схвильований і т. ін.

Якщо наголос не паде на **о** наростка **-ова-**, лише на інший склад, тоді пишеться наросток **-ува-**:

сілуваний, видумуваний, виховуваний, напоюваний, виговорюваний, перемальовуваний і т. ін.

б) віддієслівних іменників на **-овання** (з наголосом дієприкметника) українська літературна мова вживає тільки для означення наслідку, чинности або матеріялу. Тимто форми **будування — будовання, мурування — муровання...** не однозначні.

Будування означає процес, роботу, а **будовання** — вислід дії „будування”, щось будоване, будівля (зв'язок із дієприкметником „будований”).

Мурування — процес, робота; **муровання** — щось муроване, мури (наслідок роботи).

Малювання — дія, праця; **мальовання** — малюнок і т. п.

10.

Букви **о — е**.

По приростках **ч, ж, ш, щ, дж, й** старе **е** (також **е** випадне) переходиться на **о**. Це діється особливо тоді, коли наступний склад є твердий (тобто має голосівку **а, о, у** та **и** (з **ы**), або коли наступний склад зачинається твердою приголосівкою:

чоловік, чолó, вчóра, вéчором, вечорí, чотíри, чóрний, дубóчок, чотá, жонá, жонáтий, жорстóкий, книжóк, пшóнó, шóстий, щóка, бджолá, гайóк, йомóу, копíйок.

Натомість перед м'яким складом, що має голосівку **е, і, и** (з давнього **и**), та на кінці слова **е** зберігаємо в вимові й писемі:

вечѣря, учѣнь, чепі́га, черне́ць, четве́ртий, четве́р, же́нити, же́них, ся́жень, же́нєш, ше́стеро, ше́сти, пше́ниця, више́нь, щети́на, окра́єць, ста́єнь.

Але під впливом різних аналогій бувають і вийнятки з вище поданого правила. Так нпр., завжди пишемо:

а) в дієприкметниках: **кру́чений, пе́чений, озбро́єний** і ін. (аналогічно до таких форм, як **ухва́лений...**).

б) в іменниках: **бі́льшости, бі́льшості, сві́жости, пе́кучости...** (аналогічно до **ра́дості...**);

в) у прикметниках на **-євий** (під наголосом): **гроше́вий, роже́вий, боє́вий...**, але **грошові́й, бойові́й**;

г) в наростках **-ечок, -ечка**: **міше́чок, кни́жечка, кни́жечо́к, кру́жечок**.

ґ) у словах, **щеза́ти, ще́дрий** і ін.

Букви **о** — **а**.

11.

В деяких словах, особливо перед постійно наголошеним **а**, пишемо в попереднім складі **а** замість **о**:

манасти́р, бага́тий, бага́то, бага́цько, бага́ч, багати́ти, багати́ство, багати́р, гаря́чий, гаря́чка, (пор. горі́ти), ха́зйїн, кача́н, гара́зд, халя́ва, кажа́н, чаба́н, ганча́р, кала́тати, палама́р, шарава́ри, шка́ралу́па, шка́ралу́ща.

Чергування **у** — **в, і** — **й**.

12.

1. На початку слова часто чергуються **у** — **в**: **ненаголошене у** може переходити в **в, а в** перед приголосивою в **у**:

учи́тель — вчи́тель, уби́вати — вби́вати, ужи́вати — вжи́вати, вдова́ — удова́, учо́ра — вчо́ра, ввесь — увесь...

На початку речення слова з таким **у** — **в** можна писати з **в** і з **у**: **Вчора й Учора...** В середині речення такі слова звичайно вживають з **у**, коли попереднє слово

кінчається приголосівкою, і з **в**, коли попереднє слово кінчається голосівкою, нпр.: наш учітель, на́ша вчітелька, він у лісі, вона́ в лісі, з убо́гої хати, до вбо́гої хати і т. ін.

Це правило не обов'язує, коли між такими словами є розділовий знак або павзи, а також у віршах.

В деяких словах, а зокрема в чужих словах, початкове у або в ніколи не змінюється:

у́ряд, ула́д, у́стрій, упра́ва, університет, Ура́л, Уго́рщина, вла́да, вда́ча, впра́ва.

Також не змінюється у на в у словах: Украї́на, украї́нський.

2. В тих самих умовинах у деяких (головно народніх) словах може чергуватися також початкове ненаголошене і з **й**: Іва́н — на Йва́на, іду́ — не йди́, він і я — вона́ й він, брат іде́ — сестра́ йде...

Таке чергування і — **й** буває тільки при тісній, суцільній вимові слів.

3. Не змінюється і на **й**:

На початку речення: Ідуть діти до школи. Іван читає гарну книжку.

В середині речення:

а) коли наступне слово починається йотованою голосівкою або кількома приголосівками: З людьми і я прийшов. Губи і язик. Вона і я. Він злякався і стрибнув через тин.

б) По розділовім знаку, або після перерви (павзи), коли у вимові і зв'язується не з попереднім, а з наступним словом: І день іде, і ніч іде, і, голову схопивши в руки, дивуєшся, чому не йде апостол правди і науки?

III. ПРАВОПИС ПРИГОЛОСІВОК.

13.

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСІВОК.

Подвоєні приголосівки пишемо в таких випадках:

1. На місці колишніх неподвоєних, коли за ними був **ь** + йотована голосівка:

життя (стар. житє), стаття, безладдя, галуззя, роздоріжжя, збіжжя, Поділля, зілля, насіння, знання, волосся, обличчя, Підляшшя, суддя, Ілля, браття; міддю, маззо, сіллю, тінню, поstattю, віссу, ніччю, розкішшю, міццю; лляти, ллю, лле, наллю, налляв і т. ін.

Не буває подвоєння в тих випадках, якщо поряд є друга приголосівка: лістя, щастя, у щасті, пересердя, старістю, чєстю, шерстю, жовчу; а крім того зовсім не подвоюються в цих випадках губні (п, б, в, м, р): струпя, безхлібця, здоровця, кровю, піря, матірю.

2. Коли збігаються однакові приголосівки приростка й кореня, або кореня й закінчення:

віддати, оббити, заввишки, ззаду, завважити, роззброїти, роззявити, нісся, трясся.

3. У словах із наростком **-ний, -ній, -ник, -ниця**, якщо корінь слова кінчиться на **-н**:

сон — сонний, ранній, осінній, безвінний, безвінність, годинник, вінниця, баштанник, письменний, старовинний і т. ін.

4. У наростку **-єнний** для збільшених прикметників:

здоровєнний, страшенний, численний, силенний, старєнний і т. ін.,

а також аналогічно до них і в деяких прикметниках із дієприкметників, як нпр.:

незліченний, нескінченний, незміренний, невблаганний, спасєнний...

Натомість у самих дієприкметниках пишеться завжди тільки одно **н**: зроблений, спечений, зварений, побраний, сказаний...

Отже треба відрізнати такі словотвори, як:

неприпинний — неприпинений, заборонний — заборонений, змінний — змінений, охоронний — охоронений, причинний — причинений, тощо.

5. В окремих словах, як:

Ганна, ссати, весь, овва, ванна, панна, манна, брутто, нетто, осанна, равви та звичайно в чужих власних назвах: Шіллер, Ніцца, Андорра (але андорський),

Едда, Мекка, Діккенс, Марокко (марокканець), Аллах, Тассо, Ганновёр, Галлія, Ціммерман, Шеффілд і т. ін.

З а в в а г а: Подвоєні на письмі приголосівки вимовляється як одиничний (суцільний) з довжений звук (а не як два окремі звуки).

14.

МЯКШЕННЯ ПРИГОЛОСІВОК.

В українській мові м'якшаються такі приголосівки: д, з, л, н, с, т, ц, дз. Мякшення зазначаємо на письмі знаком ь у таких випадках:

1. В кінці слова: кінь, жаль, мазь, біль, сіль, зять, тінь, Іва́сь, Васи́ль.

2. В кінці складу перед твердою приголосівкою: ба́тько, дя́дько, пи́сьмо, бли́зько...

3. Після помякшеної приголосівки перед о: льох, дьоготь, сьомий, трьох, чотирьо́х, п'ятьо́х, всьо́го, бадьо́рий...

4. По л перед іншими приголосівками (тільки не між двома л) майже в усіх українських словах, за вийнятком групи лк, лч:

ме́льник, неві́льник, па́льчик, пра́льня, сі́льський, кова́льський, учи́тельство, ві́льний, зага́льний, пи́льно, щі́льно, відпові́дальний, ідеа́льний і т. ін., (але: зі́лля, вдові́лля; горі́лка — горі́лчаний, спі́лка — спі́лчаний, Ната́лка — Ната́лчин, риба́лка — риба́лчик, риба́лчин, риба́лчити, риба́лченко, га́лка — галче́ня...

5. В наростках -е́нько, -е́нька, -о́нько, -о́нька, -е́нький, -е́сенський, ісі́нький, -юсі́нький:

коза́че́нько, ру́че́нька, рі́че́нька, голу́бо́нька, сирі́то́нька, дрі́бне́нький, дрі́бне́сенський, дрі́бнісі́нький, ма́ле́нький, ма́ле́сенський, ма́люсі́нький... Так само: бли́зе́нько, дрі́бне́нько, тепе́ре́ньки, та́ме́ньки, ту́те́ньки і ін.

6. У закінченнях прикметників -с́ький, -ц́ький, -з́ький:

украї́нський, грома́дський, мо́рський, коза́цький, купе́цький, запоро́зький, вузь́ький...

Лише в кількох словах не пишеться ь у закінченнях -ский, -зкий:

боязкий, баский, різкий, дерзкий, вязкий.

7. В наростку **-исько**:

хлопчійсько, псійсько, видівисько.

8. Після **ц** на кінці слів:

хлопець, стрілець, кінєць, лисіць, робітніць...

9. У родовику множини жіночих іменників м'якої групи (пісня, їдальня і под.):

пісєнь, їдальєнь, вишенєнь, кухонєнь, друкáренєнь, Лу-бєнь і т. ін.

10. В 3-ій особі однини й множини тепер. часу:

хóдить, рóбить, дасть, нóсить, хóдять, рóблять, нó-сять, берóуть, несóуть, дадóуть...

11. В наказовім способі дієслів:

принóсь, сєрдься, винóсься, трáтьте, кіньте, кла-дїть, несїть і т. ін.

Не пишемо ніколи знака **ь**:

15.

1. По губних: **п, б, в, м, ф**, по шипучих: **ч, ж, ш, щ, дж**, і по **р**, на кінці слова або складу:

стєп, гóлуб, кров, пїч, нїж, борщ, идєш, кобзár, косár.

2. Поміж помякшеними приголосівками (крім **л**), коли по них стоїть **є, ю, я, і, ь**:

слїд, свїт, смїх, цвїт, святїй, кїсть, часть, сóнця, вікóнца частю, молодця, український (хоч у вимові чуємо мякшення обох приголосівок),

і так само поміж подвоєними приголосівками:

життя, безладдя, писання, волóсся, лляти, сіллю, Ілля і т. п.

3. Після **н** перед **ч, ж, ш, щ, ц** і наростком **-ство**, нпр.: **кінчик, смїхунчик, ганчár, інший, мєнший, сóнце, пánщина, вікóнце, на сóнці, на кінці, селянство, грома-дянство...**

4. У словозмінах, коли **ь** нема в початковій формі: **гáлка — гáлці, бáлка — бáлці, гúска — гúсці, грúдка — грúдці, сторінка — сторінці.**

Коли ж у початковій формі є **ь**, то пишемо його по-слідовно в цілій відміні:

письмо́ — в письмі́, ре́дка — ре́дці, донька́ — доньці́ і т. д.

5. Перед наростком **-ченко, -чук**, після приголосівок (окрім **л**):

ба́тько — безба́тченко, Ра́дько — Ра́дченко, Радчу́к, Фе́дько́ — Федче́нко, Сенько́ — Сенче́нко, але Га́лька — Га́льченко і ін.

6. У наростках **-ално, -илно**:

пу́жално, де́ржално, мото́вілно, лопати́лно, гра́білно, істи́чільно і т. ін.

16. ЗМІНИ ПРИГОЛОСІВОК ПРИ ЇХ ЗБИГУ.

При зустрічі приголосівок у середині слова повстають різні зміни. Деякі з цих змін у вимові зазначаємо також і в письмі.

1. Перед **ч** змінюються в вимові **й** на письмі:

а) **г, з** на **ж**:

ватага — ватажчин, дорогий — дорожчий, брязкати — бряжчати, низький — нижчий.

б) **к, ц** на **ч**:

коза́к — Коза́ччина, німець — Німе́ччина, ту́рок — туре́цький — Туре́ччина, Хмельни́ччина, кріпа́ччина...

в) **с, х** на **ш — щ (ш + ч)**:

ліс — ліщи́на, ми́ска — мищи́на, пісо́к — пи́щина, Полі́сся — поліщу́к, во́лох — Воло́щина, ща́стя, ща́сливий...

г) У прізвищах від власних імен на **-ська, -зька, -сько, -зько**, перед закінченням **-ченко, -чук**:

Ва́ська — Ва́щенко, Оні́сько — Оні́щенко, Онищу́к, Кузько́ — Кужче́нко...

У присвійних прикметниках таких змін нема:

Пара́ска — Пара́счин, Ганну́ська — Ганну́счин...

2. Перед наростками **-ство, -ський**: деякі приголосівки змінюються, змінюючи й самі наростки, а саме:

а) **г, ґ, ж, з, + -ство, -ський** зливаються в **-зтво, -зький**:

Пра́га — пра́зький, поро́ги — запори́зький, Ри́га —

різький, Паріж — парізький, киргіз — киргізький, Кавказ — кавказький, француз — французький...

б) **к, ч, ць** + **-ство, -ський** зливаються в **-цтво, -цький**:

коза́к — коза́цтво, коза́цький, Прилу́ки — прилу́цький, грек — гре́цький, ткач — тка́цтво, тка́цький, Га́лич — га́лицький, молодéць — молодéцтво, молодéцький... - а

в) **х, ш** + **-ство, -ський** зливаються в **-ство, -ський**, нпр.:

чех — че́ський, птах — пта́ство, това́риш — това́риський — това́риство, наш — на́ський, Підля́шшя — підля́ський...

Інші приголосівки перед наростками **-ство, -ський** на письмі зберігаються:

бага́тство, бра́тство, студéнтство, студéнтський, інтелі́гэнтський, лю́дський, горóдський, сусі́дський, шве́дський, ба́бський...

3. Приголосівкові групи **зд, ст**, змінюються на **ждж, щ**, нпр.:

і́здити — і́жджу, ві́їжджений, масті́ти — ма́щу, лесті́ти — лещу́...

4. У другому (вищому) ступені прикметників і прислівників пневе **з і ж** з наростком **-ший (-ша, -ше)** змінюються на **-жчий (-жча, -жче)**: близький — б́лижчий (-жча, -жче), низький — н́ижчий, вузький — в́ужчий, в́ужче, д́ужий — д́ужчий, д́ужче..., а **с + ший (-ша, -ше)** дають **-щий (-ща, -ще)**: висóкий — ви́щий, ви́ще, кра́сний — кра́щий, кра́ще... Усі інші приголосівки перед **-ший** зберігаємо в письмі: молодий — мо́лодший, швидкий — шви́дший, корóткий — корóтший, мя́кий — мя́кший...

Те саме в дієсловах:

в́ужчати, ни́жчати, д́ужчати, кра́щати, але: мя́кшати, бага́тшати...

5. Перед **н** пишемо **ч**, коли воно походить із **к, ч, ц**:

ві́чний (ві́к), безпе́чний (безпе́ка), вдя́чний (дя́ка), зру́чний (рука́), нао́чний (о́ко), сагайда́чний (сагайда́к),

помічний, помічник (по́міч), місячний (мі́сяць) пшени́чний (пшени́ця), око́личний (око́лиця) тощо.

Але пишемо **ш** у таких словах, як:

рушні́к, рушні́ця, со́няшник, міро́шник, я́єшня, сер-де́шний, око́лишній...

і також у всіх прислівникових прикметниках:

вра́нці — вра́нішний, то́рішний (то́рік), туте́шний...

6. Приголосівки **ж, ч, ш, т** перед **ц** змінюються у вимові, але на письмі зберігаються:

запо́рожець — запо́рожці, кні́жка — в кні́жці, до́чка — до́чці, кві́тка — кві́тці, ю́шка — ю́шці...

7. Частка **ся** впливає в дієсловах на вимову попередніх **ж, ч, ш, щ, т**, однаке вони на письмі зберігаються, нпр.:

рі́ж — рі́жся (вимовл. рі́зься), моро́чя (вимовл. моро́цься), руш — ру́шся (вимовл. русься), берéш — берéшся (вимовл. берéсься), спить — спі́ться (сх. укр. вимова спі́цьця), пита́ється, беру́ться...

8. Приподібнень дзвінких і глухих приголосівок у письмі не передаємо й тому пишемо згідно з походженням слова:

про́сьба (хоч чуємо прозьба), мо́лотьба́, во́лочба́, ве́ликдень, о́тже; кні́жка, сте́жка, кла́дка, дя́дько, бли́зько, ні́гті, кі́гті, во́гкій і т. ін. (хоч чуємо в зах.-україн. вимові: кні́шка, сте́шка, кла́тка, дя́тько, бли́сько, ні́хті, кі́хті, во́хкій і т. п.

У непевних випадках орієнтуємося за походженням слова: кі́зка (бо ко́за), ши́бка (бо ши́ба), сте́жка (бо **стежити**) і т. п.

17. ПРАВОПИС ПРИРОСТКІВ І ПРИЙМЕННИКІВ.

1. Тільки один приросток **з** (і́з) змінюється на письмі на **с** перед глухими приголосівками: **к, п, т, х**, напр.:

сказа́ти, скі́нути, спита́ти, іспит, спиха́ти, стулі́ти, сти́ха, сходи́ти, схопи́ти...

Перед усіма іншими глухими приголосівками приросток **з** не змінюється на **с**:

зса́дити, зсу́нути, зсип, зча́ста, зчарува́ти, зшива́ти, зші́ток, зці́дити...

2. Приростки **без-, від-, над-, під-, об-, роз-** перед глухими приголосівками ніколи не змінюються на письмі:

безко́стий, безпу́тній, безтала́нний, безха́тній, безча́сний, безща́сний, ві́дти, ві́дси, ві́дки, ві́дтіля, ві́дсіля, на́дсила́ти, о́бса́да, о́бсяг, о́бхід, підси́лити, ро́зкіш, ро́зкішний, ро́зпу́ста, ро́зтяга́ти, ро́зходи́тись, ро́зчи́стити, ро́зшматува́ти, ро́зцві́т...

3. Всі прийменники: **з, без, від, над, під і ін.** ніколи не змінюються на письмі перед глухими приголосівками наступного слова:

з ха́ти, з по́ля, з тобо́ю, без тебе, від того, над пото́ком, під село́м...

4. Складені прийменники пишемо вкупі: **по́за, по́між, по́над, посере́д, за́для і т. ін.**, але коли є в початку їх **з (із-)**, треба писати з розділкою: **з-за, із-за, з-пе́ред, з-під, з-по́за, з-на, з-над, з-між, з-по́між, з-по́під, з-про́між, з-се́ред і т. ін.**

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСІВОК

18.

У деяких випадках скорочуємо приголосівкові групи:

1. У сполученнях **ждн, здн, рдн, стн** випадають зубні **д, т**:

тіжня (тіждень), ко́жний, пра́зник, боро́зна, пі́сний (піст), че́сний, ка́посний, на́пасник, про́пасниця, вла́сний, зви́сний, існува́ти, неща́сний, пе́рсня (пе́рстень), пере́хресний, ненави́сний, кори́сний, пе́рвісний, кі́лькісний, я́кісний...

2. В групі **стл** випадає **т**:

щасли́вий (ща́стя), розісла́ти (розсте́лю), завісливий, жа́лісли́вий, але: пестли́вий, кістля́вий...

3. У сполученні **слн** випадає **л**:

ма́сло, масни́й, умі́сний, навмі́сне.

Групи **рг** у кінці слова не скорочуємо:

торг, борг, про́тѣг і т. ін., але четве́р (четверга́).

19.

IV. СКЛАДЕНІ СЛОВА.

Спосіб писання складених слів залежить від того, до якої частини мови належить перше слово.

1. Коли перша частина складеного слова при-
кметник, то сполучний звук є голосівка **о**:

сільсько-господарський, культурно-освітній, синьо-
обий, передньо-язиковий, третьорядний, чужоземний,
чужомовний і т. ін.

Сюди не відноситься другий (вищий) ступінь при-
слівника на **е**: вищеназваний, нижчепідписаний...

2. Коли ж першою частиною складеного слова є
іменник, то сполучником буває: **о**:

а) грошоліб, душолюб, кашовар, віршомаз, мишоїд,
мечоносець, тисячоліття й т. ін., але очевидний, очевид-
дячки...

б) Після подвоєної приголосівки та й
пишемо сполучну голосівку **е**:

життєпис, життєздатний, краєвід, краєзнавство,
воевода...

в) По інших приголосівках у м'яких пнях іменників
буває то **е** (головно після **л, р, ц**), то **о**, напр.:

землемір, землетрус, мореплав, лицемір, працездат-
ний і ін., але: конокрад, козолуп, свинопас, костогриз,
богомаз і т. ін.

3. Числівники **один**, **два** мають сполучний звук **о**:
одноденний, однокладовий, одноліток, двонігий,
двоповерховий, двозвук, двоголовий і т. ін.

4. Числівники **три**, **чотири** й ті, що мають у родо-
вому відмінку **и**, лучаться голосівкою **и**:

триніжок, трізуб, трипілля, трикутний, чотирискла-
довий, п'ятизолотник, шестикрилець, семиліток, п'ятна-
дцяти-, тридцятилітній і т. п.

5. Приросток **межи-** не змінюється у складених
словах:

межигіря, межиріччя, межусобиця, меживлада
й т. ін.

V. ПРАВОПИС ЧУЖИХ СЛІВ.

20.

При писанні чужомовних слів треба мати на увазі:

1. чи слово давно позичене, засвоєне й зовсім зукраїнізоване,

2. чи воно недавно перейняте з чужої мови, а через те не встигло ще зукраїнізуватися й зберігає більше або менше свою іншомовну вимову й форму.

У першому випадку правопис чужих слів ґрунтується на українських звукових законах, у другому зберігаємо частинно чужу вимову, а часом передаємо слово фонетикою його рідної мови, або й своєрідним (звичайно) латинським письмом.

A. ГОЛОСІВКИ.

21.

Чуже і.

Чужомовне і (у) передаємо в українській мові нашим **и** або **і**.

1. Чуже і перетворив український звуковий закон в **и**:

а) по передньоязикових приголосівках **д, ж, з, р, с, т, ц, ч, ш** (так зв. **д е в я т к а**) в середині загальних (не власних) назв, також і в наростках **-ік, -іка, -ікум, -ічний**:

дирéктор, метóдика, методíст, методíчний, медíчний, тради́ція, кредíт, диспúта, аудиторíя, пасажíр, жи́рафа, режі́м, масажíст, транзі́т, візі́та, візитáтор, пози́ція, композíтор, дезидерáт, позитíвний, фі́зика, презіді́я, трибу́на, корифéй, історíчний, трибуна́л, теритóрія, юрі́ст, критика, експеримéнт, карикату́ра, афо́різм, крі́за, доктрина́, горизóнт, авторитéт, критéрій, мериторíчний, символ, система́, синте́за, психóза, університéт, синта́кса, лексикóн, сигна́л, тип, типі́чний, мо́тив, арти́ст, романти́зм, романти́чний, сентимéнт, антихрі́ст, сти́ль, стилі́стика, тира́н, принци́п, ці́фра, цита́т, ці́пнік, динамо́н, циклі́ст, ліцита́ція, цивіліза́ція, енциклопéді́я, речитатíв, чичерóне, шифр, маши́на, ши́на, шинка́, ши́хта, шикáна, шибувáти.

б) по тих самих приголосівках у чужих давніше запозичених і зовсім зукраїнізованих власних і географічних назвах:

Пари́ж, Аме́рика, Афри́ка, Сарди́нія, Брази́лія, Альжі́р, Тиро́ль, Атлянти́да, Сици́лія, Си́рія, Цицеро́н... і по ін. приголосівках, як нпр.: **Вавило́н, Єгипет, Люблин.**

2. У всіх інших випадках чуже і зберігається, а саме:

а) Послідовно на початку слова:

інте́рес, істо́рія, іде́я, інстру́кція, інститу́т, імпе́рія, іро́нія, Іта́лія, Ісля́ндія...

б) Постійно в кінці невідмінних слів:

попу́рі, мерсі́, журі́, та́ксі, ефе́нді, гара́кірі, колі́бри.

в) Після приголосівок, що не входять у т. зв. дев'ятку: **п, б, в, г, ґ, к, л, м, н, ф, х**, між тим і в наростках **-ік, -іка, -ікум, -ічний**:

біле́т, кубі́чний, ві́вісе́кція, гі́дравлі́чний, гі́дрогра́фія, гіпе́рболя, гіта́ра, кі́но, кі́нг, кіломе́тр, лі́мфа, нігі́лізм, лі́га, мі́т, еконо́міст, піра́міда, акаде́мік, акаде́мічний, те́хніка, техні́чний, фі́лософі́чний, гра́фіка, графі́чний, хіні́на, хіру́рг, пси́хіка...

Вийняток творять тільки деякі давно запозичені (головно Церквою з грецької мови) і зовсім зукраїнізовані слова та власні назви, що в них згідно з вимовою і письменною традицією пишемо **и**:

єпі́скоп, ювеле́й, ювеле́йний, привиле́й, гимн, публі́ка, публі́чний, республі́ка, като́лик, еванге́лик, митропо́літ, семіна́р, ака́фист, схі́зма, архистраті́т, архи́пресві́тер, архите́кт... **Пили́п (Фили́п), Вавило́н, Дави́д, Єгипет, Кири́ло, Які́м, Кир, Кипр, скі́ти, Кі́пріян, Ві́льно, виле́нський, Лі́тва, лито́вський, Мико́ла, Миха́йло, Нико́дїм, Нико́н, Никифо́р, Люблин, Дани́ло, Филемо́н, Трохи́м...**

г) У недавно запозичених чужих власних назвах (імена людей, прізвища, географні назви) по всіх приголосівках, нпр.:

Дізрае́лі, Дільман, Тільман, Тімур, Зи́бер, Мазі́ні, Россі́ні, де-Бюссі́, Ші́ллер, Чімароза, Жі́д, де-Нанжі́, Мікель, Філі́ппо, Прісці́ян, Прісці́лла, Еді́нбург, Тільзі́т,

Ляйпціг, Чікаго, Вашингтон, Брістол, Гібральтар, Бірмінгем, Вікторія, Гімалая, Пекін, Берлін, Мітава, Вінніпег, Ніцца, Піренеї, Мехіко, Хіва, Капрі, Нагасакі, Гаїті, Бріндізі, Сансусі, Поті і ін.

г) По всіх приголосівках перед голосівками й перед й чуже **ia** передаємо через наше **ia**, **ie** через **ie**, **iu** через **iu** (у загальних іменниках), але чуже **io** через **io**:

копія, діялект, діамант, президія, Азія, опінія, акадémія, Марія, матеріял, історія, евангелія, комісія, партія, редакція, спеціальний, психіятр; авдієнція, гієна, дієта, клієнт, Трієст, орієнт; тріюмф, тріюмвірат, медіум, консіліум, діюрніст; критерій, радій, алюміній; біографія, аксіома, ембріон, геліотроп, Онтаріо.

д) По голосівках у чужих словах пишемо згідно з нашою вимовою **ї** зам. **і**:

Енеїда, руїна, архаїзм, теїна, кокаїна, егоїзм, альтруїзм, Каїн...

Це правило не обов'язує у спросткованих словах: преісторія, поінформувати, заінтересований...

Грецьке **η**

22.

Грецьке **η** передаємо в давно запозичених словах згідно з традиційною українською вимовою буквою **и** (а не **е**):

алилу́я, клі́рик, клир, клі́рос, митрополі́т, митропо́лія, псалті́р, алфаві́т, мине́я, скі́петр, скі́нія, Ярі́на (Грі́на), Хі́ма, Микі́та, Нікоді́м, Митрофа́н, Минодо́ра і ін.

Але на початку слова, згідно з вищеподаним правилом, пишемо **і**: Ісу́с, Ірод.

В словах, що прийшли до нас пізніше з Заходу, грецьке **η** передаємо через **е**:

систе́ма, аритме́тика, бібліоте́ка, амне́стія, ете́р, магне́т, альхе́мія, орхе́стра, критері́й, Ате́ни, метропо́лія (у значінні батьківщина) і т. ін.

Чуже **е**.

23.

Початкове чуже **е** передаємо через **е** або **є**, а саме:

а) через **е** у словах недавно запозичених і ще не зукраїнізованих, нпр.:

Европа, європейський, Евфрат, епізод, епідемія, етика, естетика, ефект, ехо, експеримент, етнографія, енергія, економія, Еквадор.

б) У словах давно запозичених і вже зукраїнізованих, де воно вимовляється як **йе** через **є**:

євангелія, єврей, єпископ, ерей, еретик, єпархія, ерархія, східний, езуїт, Єрусалим, Єгипет, Єва, Євген.

24. Німецьке ö, французьке eu та англійське u.

Німецьке **ö** (oe), французьке **eu** й англійське **u** (останнє в закритому складі) передаємо через **е**:

Гете, Кернер, Шенбрун, Шлецер, Рентген, мебель, Гарфлер, Сент-Бев, Бернс, Дэфферін і ін.

25. Німецьке ü (ue) і французьке u.

Німецьку голосівку **ü** та французьку **u** передаємо через **ю**:

бюрó, бюрократ, дебю́т, дебюта́нт, сюже́т, бюлетень, резюме́, інтервю́, меню́, нюа́нс, жюрі́, Любе́ка, Ютля́ндія, Жюль Верн, Бельвю́, Мюссé, Гюго́, Тартю́ф, Брюсéль, Мю́ллер, Мю́нцер.

Б. ДВОЗВУКИ.

26. Німецьке ei.

Німецький і голандський двозвук **ei** передаємо нашим **ай** (після **л** через **яй**):

Айнштайн, Айхенвальд, Ва́йнгольд, Га́йнріх, Кля́йст, Ля́йпціг, Ля́йбніц, Шля́йхер, ля́йтмотів, Шта́йнталь, Швайца́рія, Ра́йн, пор́твайн і т. ін.

27. Дифтонг au, ou.

Двозвуки **au**, **ou** передаємо:

1. через **ав** (яв по л), **ов**, коли вони стоять перед приголосівкою, нпр.:

авди́торія, авді́єнція, авто́граф, аргона́вт, льока́вт, бра́внінг, равт, фа́вна, Австрі́я, А́вгуст, Штра́вс, Га́вф, Га́вптман, Фа́вст, Па́вльсон, Макс Но́рдав, Берна́рд Шо́в, Бі́чер-Сто́в.

2. Нашим **ау, оу**, коли ці двозвуки виступають перед голосівкою, нпр.:

Ауе, Ауербак, Бауер, Шопенгауер, Гебауер, Тоуер, Сбуер.

Дифтонг **еу**.

28.

Двобук **еу** передаємо:

а) нашим **ев** у словах грецького або латинського походження, нпр.:

**невралгія, неврастенія, неврит, невроза, неврологія, не-
тралізація, неутральний, неутральність.**

б) через **ой** в німецьких словах, нпр.:

Нойман (Neumann), Ойтінг (Euting), Фобербак (Feuerbach).

Французьке **-eur, -aître**.

29.

Французькі наростки **-eur, -aître** в іменниках чоловічого роду передаємо звичайно нашим **-ер**, нпр.:

**гувернёр, режисёр, акціонёр, монтёр, репортёр, лі-
кёр, вояжёр, резонёр, і т. ін., але дезертёр, командёр,
кірасёр, бригадёр.**

Старші запозичення того типу закінчуємо на **-ор**, **-ар** за латинською мовою, нпр.:

**доктор, дирéктор, áктор, амбасáдор, інстру́ктор, кон-
трольбóр; секретáр, місіонáр, нотáр.**

Чужі **еа, уа, ое, уе** й інші.

30.

1. Сполучення **еа, уа** передаємо звичайно в кінці відмінюваних слів нашими **-ея, -уя**, нпр.:

**іде́я, алéя, епопéя, Психе́я, стату́я, Гéнуя і ін., але
французьке оі віддаємо нашим оа, уа: Авоа́, Франсоа́,
Бенуа́...**

2. В інших випадках сполучення **еа, уа** (франц. **оі**), а також постійно **ао, оа, ае, уе, ое, ео, уи, уо** передаємо без зміни:

**ідеа́льний, дуа́лізм, зуа́в, індивідуа́льний, вуа́ль,
будуа́р, акцесуа́р, кака́о, каолі́н, боа́, коалі́ція, реа́кція,
дуе́т, пое́т, ідео́логія, менуе́т, дуумвіра́т, віртуо́з і т. ін.,
але: прое́кт, фасто́н, ге́нна.**

В. ПРИГОЛОСІВКИ.

31.

Грецьке β

Грецьку букву β передаємо нашим:

1. в у словах давно запозичених з Візантії, головню в хресних іменнях і в християнській термінології, нпр.: Варвара, Василь, Вавилон, Вифлеєм, варвар, символ ітп.

2. через б у словах, що прийшли пізніше до нас із Заходу: біблія, базальт, базіліка, алябастер, Арабія, Бакх, Теби і т. ін., барбар (частіше варвар).

32.

Чуже h — g.

В противенстві до російської мови має українська мова ці обидва звуки, цебто гортанне г і задньоязикове ґ, і відрізняє їх у таких чужих словах, як нпр. Гаґа, Гамбург, Гегель, Гюґо, ганґар, гідальґо і ін.

1. г це властиво чужий звук в українській мовній системі, і вже здавен-давня існує в нас дуже сильна, жива тенденція заступити цей звук у чужомовних словах своєрідним звуком ґ. Через те у старших запозиченнях збереглося г у східно-українській вимові за ледве в двадцятькількох словах, що зайшли до нас в різний час переважно через Польщу.

П р и к л а д и : га́ва, га́лаґа́н, га́нджа, гвалт, гвинт, гирли́ґа, дзиґа́рі, ґлей, ґніт, ґой, ґонта (але: коза́к Го́нта), ґра́ти, ґринджо́ли, ґрис, ґрунт (побі́ч ґрунт), ґудз, ґу́дзик, ґу́ля, ґора́льня, ґурґу́ла; крім того: ґеґати, ґедз, ґедзкати́ся, ґерґота́ти, дри́ґати.

У новіших запозиченнях, переважно з західноєвропейських мов, чуже g передаємо звичайно через ґ.

П р и к л а д и : маґі́стер, маґе́ль, альґе́бра, ганґре́на, аґіта́тор, ориґіна́л, гва́рдія, інтеліґе́нт, леґе́нда, делеґа́т, дириґе́нт, лі́нґвіст, ґірля́нда, ко́леґа, суґе́стія, ґума, реґуля́тор, маґі́к, ґара́нтія, бра́внінг, ґляді́йтор, міґра́ція, бу́лдоґ, ґе́те, ґе́рґард, ґо́ти, ґу́став, ґрі́ґ, ґе́тті́нген, ґа́рбонна, Се́неґа́ль, ґвіне́я, ґрана́да, Чи́каґо, Ва́шінґтон і ін.

2. У давно запозичених і вже зукраїнізованих словах виперло наше г цілком чуже g. Це відноситься пе-

редусім до майже всіх слів, засвоєних із грецької мови (хресні ймення, християнська термінологія, деякі терміни духового життя) і до деяких старших запозичених із інших мов.

П р и к л а д и : Греція, грек, грека, грецький, грамати́ка, грамота́, еванге́лія, ігу́мен, архистрати́г, програ́ма, Галиле́я, Галатея, Григор (Гриць), Гаврі́ло, Гнат, вага́, штельва́га, вага́тися, борг, боргува́ти, це́гла, граба́ти, граба́р, граба́рка, гарба́рня...

3. Також у ін. недавніх запозиченнях із грецької мови, особливо в групах гео-, -лог-, -грам-, -граф- із на-звучним г, дається завважити загальна тенденція не тільки писати, але й вимовляти звук г (не ґ):

геогра́фія, геоло́гія, генеало́гія, філоло́гія, психоло́гія, діягра́ма, кілогра́м, телегра́ма, гра́фіка, фотогра́фія, ортогра́фія, грамофо́н, педаго́г, прогрес, ло́гіка і т. ін.

(В сумнівних випадках треба заглянути до правописного словника).

4. Нашим г передаємо приди́хове h перед голосівами на початку чужих слів:

Гелла́да, гісте́рія, гіероглі́ф, гіпохо́ндрія і т. ін., але: істо́рія, ома́р.

Чуже І.

33.

Найбільше труднощів справляє в українській мові передавання в письмі чужого І. Походить це відси, що: 1) чужі слова заходили до нас із різних мов, різними дорогами та в різні часи й 2) тому, що наша графічна система не має окремого знаку для чужомовного т. зв. середнього І. Через це чужомовне І передаємо або через наше тверде л, або м'якшимо його.

У новіших, головню західньо-європейських, запозиченнях передаємо чужі сполучення la, lo, lu, -l через ля, льо, лю, ль; натомість у давно перейнятих і цілком засвоєних чужих словах, особливо з грецької мови, пишемо ла, ло, лу, л.

1. М'яким л передаємо:

а) la = ля: нове́ля, баля́да, ля́да, шуфля́да, ляві́на, аеропля́н, регуля́тор, ля́мпа, бля́ха, глянц, плян, пляц, колядува́ти, фляко́н, рекля́ма, декляма́ція, капеля́, пар-

ляме́нт, кля́са, ля́ва, пля́тіна, ска́ля, фляне́ля, канце-
ля́рія, Гренля́ндія, Ютля́ндія, Ляпля́ндія, Фінля́ндія...

б) lo = льо: льох, шабльо́н, фльо́та, бльока́да, со́льо,
фльо́ра, кольори́т, кольо́квіум, пльо́мба, Льока́рно...

в) lu = лю: клюб, плюс, балюстра́да, блю́за, рево-
лю́ція, ілюстра́ція, лю́па, інфлюе́нца, метало́ргія, целю-
льо́за, Лю́тер, Нібелю́нги, Лювр, Любля́на...

г) l = ль (у кінці складу): автомо́біль, альге́бра,
альт, а́льфа, альбо́м, алького́ль, амальга́ма, бухга́лтер,
балько́н, фільва́рок, асфа́лт, мораль, балъ, пи́тель, ме-
та́ль, порта́ль, фоте́ль, Альпи, Альжі́р, Пельсі́й...

2. У словах грецького походження і в старих запо-
зиченнях із інших мов пишемо:

а) la = ла: Лавра, Іларіо́н, Палладі́й, Лавре́нтій, Ла-
зар, Харла́мпій, Варлаа́м, Пла́тон, лати́на, лати́нник, ла-
ти́нський, фа́була, фо́рмула, шкату́ла, хала́т, лазу́р-
вий, шко́ла, пала́ц, фісту́ла, бібу́ла...

б) lo = ло: Лото́с, Соломо́н, Вавило́н, Лот, трефо́ло́й,
фело́н, кілогра́м, ло́гіка, логари́тм, анало́гія, хлор, про-
лог, епі́лог, катало́г, ешелон, дипло́м, тало́н, філосо́фія,
анало́гія, ло́цман, Лондо́н...

в) lu = лу: Лука́, лунати́зм, плутокра́тія, Поллу́кс,
Плуто́н, метало́ргія...

г) l = л у кінці складу: а́нгел, ідеа́л, арсена́л, адмі-
ра́л, оригіна́л, кварта́л, журна́л, мінера́л, про-
токо́л, артикул, сканда́л, скру́пул, ініція́л, кана́л, лінеа́л,
мора́л, педа́л, ритуа́л, фалд, Стамбу́л, Теофі́л, Памфі́л...

Постійно в англійських словах у визвуці та перед
приголосівками: бі́л, бу́л, гомру́л, Албіо́н, Велз, Вілсо́н,
Далто́н, Мілто́н, Джо́н Міл...

г) Сполучення le передаємо послідовно згідно з фо-
нетичним законом української мови через ле: е́лей, Ви-
фле́єм, ле́нта, мавзоле́й, ле́нно, Гітлер, Олекса́нדר,
Оле́на, Лев, Мелеті́й, Філемо́н, Пантале́ймо́н, біле́т, ка-
ленда́р, белетри́стика, коле́га, коле́гія, елеќтрика, про-
бле́ма, леге́нда, бале́т, телегра́ма, холе́ра, телефо́н, деле-
га́т, лексико́н, лей, легітима́ція, селе́кція, селе́кційний,
ле́кція, лекці́йний.

34.

с — з у чужих словах.

Грецьке σ на початку слова й між голосівками пе-
редаємо нашим с:

Софія, Василь, філософ, філософія, софіст, про-
содія, Месопотамія, Амвросій, Діонісій, Ісидор, але
в багатьох словах уже пишемо з: фра́за, ба́за, фа́за,
гіпотéза, бальза́м, фанта́зія, фі́зика, Азія.

У словах романського походження пишемо с у та-
ких словах, як:

претéнсія, інтенсívний, вéрсія, ему́льсія, універ-
ситéт.

Еспанське s між голосівками та еспанське z пере-
даємо нашим с:

песéта, Венесуéля, Веляскéс, Росáріо, Вальпараісо.

Чуже ф.

35.

У чужих словах пишемо ф (а не хв):

фа́брика, фалд, фамілія, фасо́ля, ша́фа, фо́рма,
фунт, фотогра́фія, філосо́фія, фо́сфор, фіна́нси, рефе-
ра́т, профе́сор, рефо́рма, фонд, фра́за, Фавст.

Грецьке ϑ (th).

36.

Грецьке ϑ (th) передаємо буквою т (а не через ф):

Атени (не Афи́ни), теа́тр, бібліоте́ка, теоло́гія, тео-
рія, па́тос, ете́р, кате́дра, мі́т, ортогра́фія, аритме́тика,
логари́тм, Пітаго́р, Корінт, Мето́дій, Теофа́н, Теодосі́й,
Тимоте́й, Теодо́р, але Фе́дір, Ато́с побіч Афо́н, Тома́
побіч Хома́ і т. ін.

Англійське w.

37.

Англійське w перед голосівкою передаємо через в,
(а не через у):

Вайт (Wight, а не Уайт), Велз (Wells, а не Уельс),
Вестмінстер (Westminster, а не Уестмінстер), Вайлд
(Wilde, а не Уальд), Віклеф (Wiclef, а не Уіклеф), Віт-
ман (Whitman, а не Уітман), Вілсон (Wilson, а не Уіл-
сон), ват, кіловат і ін.

Подвійні приголосівки в чужих словах пишемо
згідно з нашою вимовою звичайно одинично, нпр.:

програ́ма, апарáт, гру́па, субо́та, ма́са, ка́са, кля́са,
адре́са, бала́да, грама́тика, мі́сія, комі́сія, песимі́ст, про-
це́сія, експре́сія, терито́рія, корéкта, інтеліге́нція, афе́кт,
ефе́кт, апе́ліяція, балюстра́да, белетри́стика, ко́лекція,
ко́леґа, ане́ксія, кору́пція, ілю́зія, ілюстра́ція, ілюміна́-
ція, асимі́ляція, суге́стія, асоці́яція, балéт, метáль...

З а в в а г а: Про виїмки в таких словах, як: **брутто, нетто, осанна, манна, ванна**, та про збереження подвоєних приголосівок у чужих назвах власних диви § 13, 5.

38. Закінчення -тр, -др, і -тер, -дер.

В новозапозичених словах зберігаються звичайно в письмі чужі приголосівкові групи **-тр, -др**, нпр.:

барометр, гідрометр, аерометр, гексаметр, діаметр, динамометр, термометр, реєстр, секвєстр, театр, центр і т. ін.

Зате в давно запозичених словах, особливо латинське закінчення **-ter**, пишемо **-тер, -дер**:

Олексáнדר, міністер,, майстер, цехмістер, магістер, семєстер, циліндер, і ін.

39. Найважливіші правила правопису слов'янських прізвищ.

1. Мякшення приголосівок перед голосівкою **е** в російських, білоруських і польських прізвищах передаємо звичайно згідно з чужою вимовою нашим **є**, нпр.: **Кня́зев, Турге́нев, Риле́ев, Авдее́в, Полево́й, Ре́пин, Бе́дний, Сенке́вич, Зале́ський, Недзе́льський...**

2. Аналогічно передаємо також і російське, білоруське **и**, польське, словінське та хорватське **і** нашим **і**, нпр.: **Нікі́тін, Раді́щев, Чі́ріков, Мі́цкевич, Васи́лівський, Мі́кросіч, Ягі́ч...**

3. Російське, сербське, болгарське **г**, польське, словінське, хорватське **g** передаємо українським **г**, білоруське **г** і чеське **h** нашим **г**, нпр.: **Пу́гачо́в, Турге́нев, Го́ркий, Не́гош, Го́цінський, Груше́цький, Ягі́ч... але: Богда́нович, Гавлі́чек...**

4. Закінчення російських прізвищ **-ский, -цкий**, білоруських **-скі, -цкі**, польських **-ski, -cki**, чеських **-ský, -ský** передаємо українськими **-ський, -цький**, нпр.: **Жу́ковський, Ка́рський, Слова́цький, Виспа́нський, Пала́цький...**

Але закінчення російських прізвищ на **-ской, -цкой** залишаємо незмінні: **Донско́й, Трубецко́й.**

5. Закінчення російських прізвищ на **-ич, -ин**, біло-

руських -іч, польських -іcz, чеських -іk, сербохорватських -іć, тощо передаємо через -іч, -ін, (-ін), -ік:

Пушкін, Державін, Ільїн, Бунін, Карашевіч, Нарутовіч, Караджіч, Льосік, Гавлік, Славік, Шафарік.

Після ж, ш у російських прізвиськах зберігається закінчення -ин: **Гаршин...**

6. Закінчення -ек пишемо в таких словянських прізвиськах, як **Гавлічек, Іречек** (Іречка).

7. Закінчення прикметникових російських прізвиськ -ий, -ий передаємо українським -ий, нпр.: **Горкий, Бєлий...**, білоруське **ы**, польське **у**, чеське **у** звичайно через -и, нпр.: **Гартни, Бяли** (пол.), **Біли** (чех) і т. ін.

Російське закінчення -ой залишається без зміни, нпр.: **Толстой, Полевой...**

8. Закінчення російських і болгарських прізвиськ -ов (-ёв, -ьов) та -ев передаємо через -ов (-ьов, -йов) та -ев, -ев, нпр.:

Крилов, Пугачов, Чернишов, Некрасов, Татищев, Цонев, Мірчев, Аракчєв, Порфірев, Князєв, Голубєв...

Словянські географні назви.

40.

Подібно до словянських прізвиськ передаємо також і словянські географні назви, залишаючи звичайно чужу вимову, нпр.:

Лєнінград, Ньвгород, Калўга, Мінськ, Кєльце, Дембїца, Пйотркув, Мисленїце, Мєлец, Прага, Братислава, Брно, Загреб, Бєоград, Дубрєвнїк.

Російські географні назви на м'які губні, шипучі або **р** передаємо з **ь**:

Обь, Пермь, Кемь, Керчь, Тверь і т. н.

Чужі (несловянські) назви.

41.

Чужомовні несловянські прізвиська та зокрема географні назви треба вимовляти й писати так, як вони звучать у даній чужій мові, без огляду на їхню чужу графіку, при чому менше знані слова найкраще навести в дужках в оригіналі побіч української фонетичної транскрипції.

Приклади: Аб́ація, Бетѓовен, Бісмарк, Б́ерсон, Б́ерншт́ерне (Björnson Björnstjerne), Борд́о, Богд́о, Вольт́ер, Гамл́ет, Гл́едстон (Gladstone), Гун́о (Gounod), Гр́ініч, (Greenwich), Фан Дайк (Dyck), Зр́іні (Zrinyi), Ліст (Liszt), Нь́отон, Нь́ю-Йорк, Торі́челлі, Ш́експір, Ша́фгавзен і т. ін.

42.

Відміна чужих слів.

1. Деякі чужі іменники відмінюються за українськими зразками, а саме:

а) Прізвища, закінчені в називнику однини приголосівкою, відмінюються як наші чоловічі іменники твердої або м'якої відміни: брат, учитель, край, нпр.: Гом́ер, Гом́ера, Гом́ерові..., Верѓілій, Верѓілія, Верѓілієві...

б) Деякі іменники, що закінчуються на -о, відмінюються, як наші іменники середнього роду сел́о, нпр.: áвто, з áвта, áвтом..., кін́о, бю́рo, мо́тто, пальт́о, ра́діо, деп́о і т. ін., хоч такі, як бр́утто, не́тто, по́рто, са́льдо, со́льо, трі́о, ф́ра́нко звичайно не відмінюються.

в) Чужі прізвища, закінчені в називнику однини на -і за академічним правописом не відмінюються, але є в нас тенденція давати їм у дальших відмінках українські закінчення -я, -еві, -ем..., нпр.:

Бе́рді, Бе́рдія, Бе́рдієві, Бе́рдієм, Маска́ні, Гале́ві, Цві́нглі, Торрі́челлі, Муссо́ліні, і ін.

г) Російські прізвища на -ой, -ий, відмінюються як українські прикметники, нпр.:

Толсто́й, Толсто́го, Толсто́му, Толсти́м, Го́рький, Го́рького, Го́рькому і т. д., (а не: Толсто́я, Го́ркія, і т. п.).

2. Не відмінюються звичайно чужі слова на:

а) -е, -е: Ге́те, Дод́е, Го́тьє, куп́е, неглі́жé, деко́льтé, турне́...

б) -у, -ю: какаду́, інтерв'ю́, Анжу́, Реклю́, Коцебу́...

в) -а, -уа, Борá, Борджа́, Бенуá...

г) чужі жіночі прізвища, нпр.: у Сельми Курц, з Анною Едер...

VI. ПИСАННЯ РАЗОМ — ОКРЕМО.

Разом пишемо:

43.

1. Складені слова, що творять одне поняття, яке з поділом слова на складові частини пропадає:

великдень, хлібороб, ледащо, однострій, нісенітниця, неволя, нерозум, непотріб, німіч, ненависть, неправда, недужий, незнайомий...

2. Так само прислівники та прислівникові словосполучення. Приклади:

**безперестанку, вбік, вгору, догори, ввечорі, вглиб, вголос, вдвоє, вдвох, вдруге, взагалі, взад, взамін, взимку, взнаки, віддавна, відколи, віднині, відразу, відсьогодні, відти, відтоді, вкінці, вколо, вкупі, вліті, вліво, вниз, внизу, внівець водно, вперше, виплав, вповні, впору, вправо, впродовж, вранці, врозтіч, всподі, всередині, вслід, всюди, втрое, вшир, горілиць, довіку, доволі, доладу, доночі, донині, досвіта, досі, дотепер, забагато, заввишки, завгідна, завчасу, задурно, зазда-
легу, зате, защо, зблизька, звільна, згórда, здалека, ззаду, злегка, змálку, знадвору, знову, зовсім, зокрема, зосібна, зрештою, зрідка, зроду, ліворуч, праворуч, набік, навznak, навік, нащо, навколо, навмання, навмисне, навпростець, навхрест, нагору, надаремне, надалі, надворі, надовго, назагал, назад, назовні, назу-
стріч, накінець, нанизу; на́ново, набсліп, напамять, на-
певно, наперед, напередодні, наперекір, напів, напослі-
док, напочатку, направду, наприклад, нараз, нарізно, насамперед, наскільки, натомість, нашвидку, нащо, невідже, негайно, недавно, недалеко, незабаром, нема, немов, обмально, опівночі, оскільки, підряд, повёрх, поволі, подорозі, подруге, позавтра, позаду, позаочі, понад, понині, поза, по́ночі, попід, поперше, подруге, потрете, попереду, пополудні, попри, попрóсту, пораненьку, потім, поча́сти, сьогодні, спочатку, стиха, торік, щораз, якнайбільше, якраз, якщо, і т. ін.**

Примітка. Тут подані тільки важніші прислівники того типу. Сумніви в інших випадках вияснює правописний словник.

2. Частині **ся, съ, му** з дієсловом, при чому **му** кладемо все перед **ся**:

миюся, здається, митимуся, купатимемося, вчитимемося, купатимуться і т. ін.

3. аби-, де-, як-, що-, -будь, -небудь з іншими словами:

абихто, абияк, абиде, дехто, денебудь, якнайкраще, якбудь, якнебудь, щонебудь, кудинебудь, хто-будь, щоденник, щодня, щораз, щороку, щотижня, абищо, покищо і т. ін.

4. Сполучники: щоб, якби, якщо і т. ін.

5. нібито, тобто, цебто, щодо.

6. Наступні дієслова з перечкою:

недобачити, недомагати, недосипляти, недостає, (= немає), нездужати, незлюбити, ненавидіти, непокоїтися, зневіритися, знеохотитися, нестати, нехтувати і т. ін.

44

З розділкою пишемо:

1. Складені слова, як нпр.:

дівич-вечір., свят-вечір, євшан-зілля, люби-мене, раз-у-раз, будь-що-будь, вряді-годи, сільсько-господарський, хліб-сіль...

2. Приrostки в таких випадках: по-українському, по-нашому, по-німецькому, по-своєму і ін.

3. з-за, з-поза, з-над, з-під, з-перед, з-поміж, з-понад, з-поперед, з-посеред...

4. ось-як, он-як, будь-який, ось-який...

5. українські закінчення до неукраїнських назов, головню писаних чужою абеткою: у Times-і...

45.

Окремо пишемо:

1. Перечку не перед дієсловом: не можу, не ходить, не бачить, не була... та перед прикметниками й прислівниками, коли їх попереджує опущене слівце є: він не великий (не є великий), це не легко зробити (не є легко зробити) і т. ін.

2. бо, но, таки, то, би, б, ж, же, нпр.: він бо, іди но, він таки прийшов, тому то зробив би, хотіла б, носила б, носили б, роби ж, все ж таки...

При тім треба пам'ятати, що по приголосівці пишемо **би, же**, нпр: **ходив би, зараз же...**; натомість по голо- сівці **б, ж**, нпр.: **пішла б, іди ж...**

Зате **би, б і ж** пишемо разом у таких прислівниково- сполучникових зворотах, як: **аби, авжеж, адже, бож, ніби, теж**, (знач. також), **щоб, щодо, щождо, якби...**

3. Прийменники з іменниками, нпр:

без кінця, без краю, без ладу, без ліку, без пуття, без сліду, в давнину, до речі, до побачення, до схід- сонця, за сонця, з діда-прадіда, зо мною, надо мною, на полі, над силу, не до вподоби, не до смаку, не на часі, не слід і ін.

Заввага.

Прийменник, що як приросток творить з іменником одне поняття прислівникове, пишемо разом з іменником (див. § 43, 2) нпр.: „**підійшов до гори**”, але: „**підняв голову догори**”; „**не покладатися на свою силу**”, але: „**він насилу дійшов до хати**”; також до дому — додому, з початку — спочатку, до купи, — докупи, в низ — вниз, з біса — збіса і ін.

VII. ВЕЛИКІ—МАЛІ БУКВИ.

Великою буквою пишемо:

46.

1. Початок кожного речення по крапці та по дво- крапці, якщо наводимо без змін чужі слова, або подаємо якийсь опис, заповідаючи його в такий спосіб, як нпр.: Було це так: ..., Справа виглядає так: ...

Заввага. Після знаку питання або оклику пишемо велику букву, коли ці знаки заступають крапку; але коли вони заступають кому (протинку) або середник, то пишемо по них малу букву, нпр.:

„**Чи ти був сьогодні в школі?**” Був. „**Що ти робиш, сину?**” — запитав мене батько. „**Бувай здоров! Пиши часто!**” „**Добре, батьку-отамане!**” — кругом заревіло.

1. Перше слово кожного віршованого рядка; новочасні поети відступають часто від цього звичаю.

3. Божі та святі назви, назви свят, церковних відправ, церков, монастирів і образів:

Бог, (але поганські боги), Божа Мати, Пречиста Діва, Син Божий, Дух Святий, Бог Отець, Євангелія, Євхаристія, Різдво, Йордан, Благовіщення, Великдень, Зелені Свята, Пётра, Чесного Хреста, Покрова, Спаса (Преображення Господне), Новий Рік; Петрівка, Спасівка, Пилипівка; Утрень, Вечірня, Служба Божа; Преображенська Церква, Холмський Собор, Печерська Лавра, Тайна Вечера і т. д.

4. Власні ймення і прізвища людей, звірят, мітологічних богів, небесних тіл і річей:

Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Олександр Великий, Мурко, Бурко, Карий, Лиса, Краса; Перун, Дажбог, Зевес, Атени, Марс, Земля, Місяць (як небесне тіло); Суконниці, пароплав „Запорожець”.

5. Власні географні та топографні назви: частин світу, країв, держав, земель, міст, сіл, присілків, діляниць, площ, вулиць, гір, рік, морів, океанів, озер, півостровів, островів, пустинь і т. ін.:

Європа, Америка, Сибір, Німеччина, Італія, Україна, Холмщина, Полтавщина, Волинь, Поділля, Ярослав, Холм, Сянїк, Криниця, Засяння, Поділ, Ринок, вул. Зелена, Довга, Карпати, Бескид, Яворина, Альпи, Сян, Буг, Дунай, Атлантик, Балтик, Крим, Кипр, Мальта, Сагара...

У дво- або кількочленних власних географічних назвах пишемо великою буквою тільки перше слово:

Васильківський, Грецький, Солоний, Донецький шлях, Лиса гора, Чортівська скала, Холмська гора, Чорне море, Озівське море, Атлантийський, Тихий, Північний, Ледовий океан, Аральське озеро, Морське око, Суєзький канал, Балканський півострів...

Заввага 1. Якщо подібні дво- або кількочленні назви не мають виразного значіння власних імен, тоді пишемо всі слова тієї назви малою буквою; нпр.:

київське, чернігівське, галицьке князівство, сянницький повіт, ярославський повіт, холмський повіт, володавський повіт, краківська область, люблінська область, холмсько-подільська дієцезія, поліські болота, карпатські гори, українські степи, грецькі острови, чорноморське побережжя, чорноморський низ, подільська височина, дніпровий лиман, донецький басейн, західньо-український діалект і ін. (див. § 47, 11).

Заввага 2. У дво- і кількочленних власних назвах пишемо малою буквою такі перші слова, як:

гора, озеро, канал, височина, коли по їх опущенні та частина, що залишається, не втратить значіння зрозумілої власної назви, нпр.: **гора Арарат, озеро Генезарет, канал Ля-Манш.**

6. Дво- і кількочленні власні назви держав, міст, сіл, рік, назви державних, наукових та інших установ, товариств і підприємств:

Українська Радянська Республіка, Злучені Держави Північної Америки, Східня Прусія, Володимир Волинський, Камянець Подільський, Золота Липа, Золота Бистриця, Чорний, Білий Черемош, Український Центральний Комітет, Український Допомоговий Комітет, Український Науковий Інститут, Українське Освітнє Товариство, Українське Видавництво, Державна Бібліотека, Гуцульське Мистецтво, Надзвірна Рада, Лемківський Союз Кооператив, Друкарня Деннікова, і ін.

7. Назви часописів, журналів, заголовки різних творів:

Краківські Вісті, Ілюстровані Вісті, Малі Друзі, Юні Друзі, Дорога, Наступ, Пробоєм, Енеїда, Кобзар, Наймичка, Перекотиполе...

У довгих заголовках книжок, розвідок, статей, пишемо звичайно тільки перше слово великою буквою:

Чорна рада, Три як рідні брати, Соняшний промінь, Хіба ревуть воли, як ясла повні, Для загального добра, Лісова пісня, Під тихий вечір, З вершин і низин.

8. Присвійні прикметники, утворені від власних імен:

Тарасова могила, Шевченкові твори, роковини, Франкові поезії, Василева хата, Іванова книжка.

9. Титули осіб, урядів, установ і також прикметники та займенники, що відносяться до осіб чи установ, до яких пишемо:

Преосвященний Владико, Хвальне Товариство, Хвальна Редакція, Високоповажаний Пане Докторе, Високоповажаний Пане Професоре, Шановний Добродію, Шановна Добродійко, Дорогий Товаришу, Моя Найдорожча Мамо, Люба Товаришко, Мій Друже, Здоровлю Тебе, Вас усіх, Ваших Батьків і всю Вашу Рідню.

10. Назви дієвих осіб у байках:

Козел і Баран, Заяць і Медвідь.

47.

Малою буквою пишемо:

1. Назви днів тижня і місяців:

понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя; січень, лютий, березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад, грудень;

2. назви народів:

українці, німці, поляки, чехи, французи, еспанці, і т. ін.

3. назви діб і культурних напрямів:

середньовіччя, відродження, гуманізм, барок, романтизм;

4. назви історичних подій:

французька революція, світова війна, берестейський мир, люблинська унія;

5. назви членів політичних партій і товариств:

соціаліст, радикал, ундівець, січовик;

6. титули:

король, князь, митрополит, радник, др.;

8. назви танків:

коломийка, аркан, козачок;

9. назви мітологічних істот:

німфи, русалки, мавки;

10. назви племен, мешканців міст і сіл:

лемко, бойко, волиняк, поліщук, киянин, львовянин;

11. прикметники утворені від назв:

українська, надсянська ноша, холмські легенди, лемківський говір.

VIII. ДІЛЕННЯ СЛІВ.

При переносі слів з рядка до рядка треба держатися таких правил: 48.

1. Ділити та переносити можна слова тільки цілими складами, при чому склади закінчені на голосівку залишаємо в першому рядку. Приголосівка поміж двома голосівками належить до наступного складу:

о-бо-ро-на, про-го-ло-шу-ва-ти, кра-є-ви-ди...

2. Дві однакові приголосівки відділюємо від себе: **зіл-ля- на-сін-ня, колос-ся, жит-тя, від-дав, пан-на, Ган-на...**

3. Не можна розбивати:

а) сполучень **йо,ьо:**

па-йок, га-йок, ло-йо-вий, пе-ньок, чоти-рьох...

б) двозвуків **ав, яв, ев, ив, ів, ов, ув, ай, яй, ей, ий, ій, ой, уй:**

прав-да, підняв-ши, пов-ний, крив-да, рів-ний, дов-гий, був-ший; бай-ка, сяй-во, ювілей-ний, нашій-ник, убій-ник, бой-ко, буй-ний...

в) груп **бл, вл, мл, пл, фл, кс, пс:**

ку-бло, лю-блять, ста-влю, ло-млю, си-плю, тра-флю, О-кса-на, Ма-ксим, У-пса-ля...

г) наростків **ськ-, -ств-:**

люд-ський, то-ва-ри-ство, пан-ський, сусід-ський; але ділимо: запорізь-кий, козаць-кий,...

г) сполучень **дз, дж**, якщо вони означають один звук, нпр.:

ви-джу, ра-джу, гу-дзик за-дзво-ни-ти, і ін., але: під-замче, під-земний, від-жи-вля-ти (бо тут два звуки д-з, д-ж див. § 2).

4. У складених сприросткованих і знаросткованих словах розділюємо їх складові частини, що даються легко розпізнати:

сьо-го-дні, без-ліч, роз-да-ти, ді-ста-ти, до-бір-ний, два-над-цять, при-кра-са, на-ста-ти квіт-ка, хуст-ка, бать-ко, лич-ко, бід-ний, віз-ник, біль-ший, вез-ти, не-сти...

5. Якщо почуття границі між приростком, наростком і коренем цілком затерлося, тоді переносимо при збігу кількох приголосівок до другого рядка лише такі приголосівки, від яких може починатися окреме слово. При тім пливкі **л, р, носові м, н** та шипучі **ж, ч, ш** все залишаються у першому рядку. Приклади:

вер-ства, ві-спа, ви-ски, до-бра, бри-тва, друж-ба, крох-маль, лин-ва, кож-ний, муш-тра, скарб-ни-ця, жер-тва, цер-ква, гол-ка, тюр-ма, ро-зум-ний, гон-кий, друж-но, скуч-но, мо-то-рош-но...

6. При переносі слів треба зважати на чергування **о-і, е-і** (див. § 6, 3, 4), щоб **і** (**зо, е**) залишалося в закритому складі, а в відкритому **о, е, нпр.:**

ра-діс-тю, ра-до-сти, пев-ніс-тю, пев-но-сти, зліс-тю, зло-сти, о-сіб-ний, о-со-бли-во, ка-мінь, ка-ме-ня, гре-бін-ців, гре-бе-ня, ко-ліс-це...

ІХ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ.

49.

Крапка [.]

Крапку (точку) пишемо: а) в кінці речення, б) на знак недокінченого слова, але тільки по приголосівках (**5 м. = 5 метрів, і т. ін. = і таке інше**). в) після цифр, коли вони визначають рядові числівники, нпр.: **1. раз = 1-ий раз або перший раз і т. ін.**

50.

Знак оклику [!]

Знак оклику ставиться в кінці речення-оклику, а також і інших (більших чи менших) словосполучень

і слів, коли їх треба читати піднесеним голосом, нпр.:

Так! Я буду крізь сльози сміятись! (Леся Українка).

Знак питання [?]

51.

Знак питання пишемо по питальних реченнях і словах, що в них міститься питання.

Чому ти сумний? Чи чуєш? Як? Що? Чому?

Кома (протинка) [,]

52.

Комою відділюємо:

а) Короткі рівнорядні речення, головне речення від підрядного, співпідрядні речення одне від одного, якщо зміст речення не вимагає іншого розділового знаку, нпр.:

По діброві вітер віє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу. Старий заховався в степу на могилі, щоб ніхто не бачив, щоб вітер по полю слова розмавав, щоб люди не чули, бо то Боже слово, то серце по волі з Богом розмовля...

б) Скорочені або вставні речення і звороти рівновартні з підрядними реченнями, нпр.:

Злість, кажуть, матері сестриця. Це, на мою думку, так. Ідучи зо школи, я загубив книжку. Зліталися сичі на полі, на роздолі, пожартувать, поміркувать...

в) Однорядні члени стягненого речення не зв'язані сполучниками:

г) Кличні форми іменників і вигуківі слова (якщо не відділені знаком оклику):

Діти бігають, сміються, плачуть і скачуть.

Хлюпни нам, море, свіжі лави! О земле, велетнів роди (Тичина). О, не втечеш ти нікуди від мене (О. Олесь).

г) Прикладку, нпр.:

Цвітка дрібная молила неньку, весну раненьку...

53.

Середник [;]

Середник ставимо поміж поширеними реченнями або поширеними частинами речення, як знак менший від крапки й більший від коми, нпр.:

З неба, як розтоплене золото, ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає соняшна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... (П. Мирний).

54.

Двокрапка [:]

Двокрапка ставиться перед дослівно наведеними чужими словами, які беремо в лапки, або перед поясненням і вичислюванням, нпр.:

Взяла зілля, поклонилаь: „Спасибі, бабусю!” Мені все сниться: сонце, співи і ви, і день весняний... (П. Тичина).

55.

Риска [—]

Риска — це знак зупинки в реченні, пропущення якогось слова, або втручення в речення слова, яке не стоїть з ним у ближчому граматичному звязку:

Книги — морська глибина (І. Франко).

І хоч не раз — признаюся — ставати

Я на котурни моднії любив,

Але тепер... (М. Рильський).

56.

Дужки [()]

У дужки вставляють звичайно слова, словосполучення й речення для пояснення якогось слова іншим, більше зрозумілим, нпр.:

анархія (безладдя), легінь (парубок), няньо (батько)...

57.

Крапки [...]

Крапки ставляться на місці перерваної або недокінченої мови, нпр.:

Музики... танці... і Бердичів... кайдани брязкають... Москва... бори, сніги і... Єнісей... (Т. Шевченко).

Лапки [']

58.

В лапки беремо чужу, пряму мову; власні назви літературних творів, часописів, фабрик, пароплавів то-що, (особливо, коли треба відзначити ті слова, як власні), цитати з книг, іронічні вирази, малопоширені новотвори, нпр.:

„Чому ти сумуєш, доню?” питає мати. Шевченкова „Тополя”, „Малі Друзі”, ...Кричите, що несете і душу і шкуру „за отечество...” (Т. Шевченко).

Розділка [-]

59.

Розділку ставимо звичайно поміж складеними, слабо споєними словами (див. § 19 і 44), або коли для скріплення сили слова, ми його повторюємо, нпр.:

дівич-вечір, люби-мене, будь-що-будь, раз-у-раз, де-не-де, хліб-сіль, батько-мати, сумний-невеселий, грає-виграє, блідий-блідий, Нездужає Катерина, ледве-ледве дише і ін.

Х. СКОРОЧЕННЯ.

Часто вживані слова загального значіння скоро- 60.
чуємо звичайно в письмі та в друку.

агр.	агроном
бл. п.	блаженної пам'яті
в.	вік
вв.	віки
Вп.	Високоповажаний
Всч.	Всечесніший
вр.	власноручно
гл.	гляди
гр. кат.	греко-католицький
див.	дивись
д.	добродій
дд.	добродії

дир.	директор
др.	доктор
зам.	замість
зл.	злотий (монета)
з об. пор.	з обмеженою порукою
інж.	інженер
інсп.	інспектор
і т. д.	і так далі
і т. ін.	і таке інше
і т. п.	і тим подібне
ком. упр.	комісарська управа
м.	метр
мґр.	магістер
м-ко	містечко
м. р.	минулого року
м-то	місто
нпр.	наприклад
н. ст.	нового стилю
о.	отець
оо.	отці
п.	пан
пп.	панове
п. з.	під заголовком
п. н.	під назвою
пов.	повіт
пор.	порівняй
прав.	православний
П.Т.	повним титулом
р.	рік
рр.	роки
рим. кат.	римо-католицький
с.	село
св.	святий
ст.	століття
стор.	сторінка
ст. ст.	старого стилю

тов.	товариш
т-во	товариство
т. є	то є
т. зв.	так званий
т. зн.	то значить
т. ск.	так сказати
укр.	український
ур.	уродився
ц. р.	цього року
цсл.	церковнословянський
ч.	число
чит.	читай
шк.	шкільний
шк. р.	шкільний рік

З М І С Т:

	Стор.
Передмова	3
I. Вступні завваги та пояснення	5—10
1. Абетка	5
2. Звуки — букви	6
3. Поділ звуків	7
4. Апостроф (де треба його писати?)	9
5. Наголос	10
II. Правопис основних голосівок	10—20
6. Буква і	10
7. Буква и	14
8. Букви е (є) — и (ї)	16
9. Букви о — у	17
10. Букви о — е	18
11. Букви о — а	19
12. Чергування у — в, і — й	19
III. Правопис приголосівок	20—27
13. Подвоєння приголосівок	20
14. Мякшення приголосівок	22
15. Де не пишеться знак ь?	23
16. Зміни приголосівок при їх збігу	24
17. Правопис приростків і прийменників	26
18. Спрощення в групах приголосівок	27
IV. Складені слова	28
19. Як писати складені слова?	28
V. Правопис чужих слів	29—40
20. Давно й недавно позичені слова	29
21. Чужомовне і	29
22. Грецьке η	31
23. Чужомовне е	31
24. Німецьке ö, французьке eu, англійське u	32
25. Німецьке ü (ue) і французьке u	32
26. Німецьке ei	32
27. Дифтонг au, ou	32

	Стор.
28. Дифтонг eu	33
29. Французьке -eur, -aître	33
30. Чужі ea, ua, oe, ue та інші	33
31. Грецьке β	34
32. Чужомовне h — g	34
33. Чужомовне l	35
34. Букви с — з у чужих словах	36
35. Чуже ф	37
36. Грецьке ϕ	37
37. Англійське w	37
38. Закінчення -тр, -др і -тер, -дер	38
39. Правопис словянських прізвищ	38
40. Словянські географні назви	39
41. Чужі (несловянські) назви	39
42. Відміна чужих слів	40
VI. Писання разом — окремо	41—43
43. Разом пишемо	41
44. З розділкою пишемо	42
45. Окремо пишемо	42
VII. Великі — малі букви	43—47
46. Великою буквою пишемо	43
47. Малою буквою пишемо	46
VIII. Ділення слів	47—48
48. Правила при переносі слів з рядка до рядка	47
IX. Розділові знаки	48—51
49. Крапка	48
50. Знак оклику	48
51. Знак питання	49
52. Кома (протинка)	49
53. Середник	50
54. Двокрапка	50
55. Риска	50
56. Дужки	50
57. Крапки	50
58. Лапки	51
59. Розділка	51
X. Скорочення	51—53
60. Часто вживані скорочені слова	51

1 кр-Г.

1,65 (1986)

Р 1 5972

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

упорядкував

Др. І. ЗІЛИНСЬКИЙ

КРАКІВ

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО